

NAŠI ZAPISKI.

SOCIALNA REVIJA.

Št. 4-5. (April-Maj)

LETO IX.

VSEBINA:

UVODNIK. — *DR. DRAGOTIN LONČAR*: IZ LITERARNE IN POLITIČNE KORESPONDENCE DR. JOS. VOŠNJAKA. — *DR. H. TUMA*: SEKSUELNI PROBLEM. — *V. M—I*: M. V. LOMONOSOV. (1711—1765.) — *A. A. B.*: O LEPOTI ČLOVEŠKEGA TELESA. — *D. TUČOVIČ*: BALKANSKA KONFERENCA. — *DR. EDVARD BENEŠ*: NARODNOSTNI SPORI V STROKOH. — *VLADIMIR KNAFLIČ*: SOCIALIZEM IN VEDA. — *PREGLED*: ŠOLSTVO. — LITERARNI. — SOCIALNO POLITIČNI. — STROKOVNI. — ZADRUŽNI. — NAČRTI IN PREDLOGI. — RAZNO. — ODGOVORI. — — — — — OLJKE. — — — — —

UREDNIK IN IZDAJATELJ: Dr. ANT. DERMOTA V GORICI.

- - - LASTNIK: KONZORCIJ NAŠIH ZAPISKOV. - - -

V GORICI 1912.

TISKA: „GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1.
v mesecu.

Naročnina : Za Avstro - Ogrsko
za vse leto 5 K s poštnino vred,
za pol leta in za četrť leta so-
razmerno ; za Nemčijo 5 K 80 v.,
za ostale države 6 K 40 v. —
Posamezna številka 42 v.

Rokopisi in časopisi v zameno
naj se pošiljajo na uredništvo,
naročnina in reklamacije pa na
upravo Naših Zapiskov v Gorici.

Čitateljem „Naših Zapiskov“

uljudno priporočam svojo knjigoveznicu za vsako-
vrstna naročila v mojo stroko spadajočih del. —
Izdelujem tudi vsakemu ukusu ugajajoče okvirje
za podobe i. t. d., ter jamčim za solidno in točno
----- postrežbo po zmernih cenah. -----

Anton Zupančič,
knjigožez,
Ljubljana, Slomškova ul. 31.

V Gorici 21. III. 1912.

Pravzaprav bi bilo treba dati naslovu širšo vsebino, če bi hoteli točno označiti to, kar se je spravilo na dan v polemiki, ki se je nadaljevala v »Zarji« št. 168, 173, 180, 181, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 213, 214, 216, 219, 220, 221. Polemike so se udeleževali dr. Josip Ferfolja, — ič, dr. Henrik Tuma, inž. A. Štebi, dr. Dermota.

Dr. Ferfolja je najprej reagiral na Milostov članek o nesrečenem političnem aktu in je prišel do zaključka, da ima znana tržaška resolucija tendenco, priznavati šole C. M. v Trstu le kot provizorij in izreči, da jih moramo imeti rajše kakor sploh nobenih šol. Dokler ni javnih slovenskih šol v Trstu, bi bilo nesocialistično, nasprotovati C. M. šolam v Trstu.

Sodrug — ič se je izrazil, da je ves prepir nepotreben. Priznava, da je bil nastop dr. Puecherja nesrečen; trdi, da je C. M. družba popolnoma strankarska in da se izrablja tudi v strankarske svrhe. Za podpore »Legi« in C. M. naj se kregajo meščanski poslanci, naša naloga pa je, da zahtevamo za vse narodne manjšine občinske, oziroma državne šole. Resolucija sama je bila sicer sprejeta z večino glasov, toda vsebina resolucije je bila tako rekoč sugerirana navzočim sodrugom.

Dr. Tuma je pisal, da sta bili na konferenci dve struji: ena je odobrila in sprejela resolucijo, druga pa je menila, da se stranka nima mešati v boj za ali zoper Legu in C. M., marveč naj varuje načelno stališče, da prevzame šolo država, dežela, občina. V prvi vrsti je dolžnost države, da vzdržuje šole, zlasti elementarne. Dokler so po obstoječem zakonu poklicane občine in dežele, skrbeti za elementarne šole, mora soc. stranka v avtonomnih korporacijah zahtevati odločno, da se obstoječi zakoni vrše za vse narodnosti, in tako varovati princip strankinega programa. Vsled tega ni važno vprašanje, ali sta Lega in C. M. družba potrebni ali ne, ali katera bolje vrši svoje idealne cilje in katera ne. — Politični voditelji smatrajo i Legu i C. M. družbo za del svoje strankarske organizacije, Lega je italijansko liberalna

posest, C. M. pa narodno radikalna. Zato se socialist ne vtika v vprašanje, katero teh društev vrši lepše svojo nalogo. — Kjer so soc. demokratje v javnih zastopih v večini, morajo izvesti po strankinem programu javne manjšinske šole; kjer so pa v manjšini, morajo demonstrirati za to, da se veljavni zakoni izvedejo in občine ozir. dežele ustanove manjšinske šole; ne morejo glasovati za podporo privatnim šolam, pač pa proti nji. Drugo praktično vprašanje je, kako stališče naj zavzema soc. demokrat, ko gre za podpore in priznavanje privatnih šolskih družb. Ker sta Lega in C. M. del strankarske organizacije nacionalnih liberalcev, se socialist ne briga zanje. Pač pa briga socialista, da vzdržuje svojo izobraževalno organizacijo, ki je za proletarca še bolj potrebna, nego šole Lege in C. M.; kajti ko otrok zapusti šolo, se odloči, ali bo klerikalec, liberallec ali socialist, ali ostane Slovenec ali postane Italijan.

Dr. Ferfolja je v odgovoru na Tumova izvajanja stopil na širše stališče. V uvodu odgovora citira doslovno članek Pittonija »Lega nazionale in socialistična stranka«. Zanimljivo je, spoznati Pittonijevo naziranje; zato ga v tem ekscerptu omenjamo. Pittoni pravi, da vprašanje Lege Nazionale ni in ne more biti principiuelno vprašanje za socialiste, marveč da je le taktično, in da se ne more dotikati obstoja stranke. L. N. nima danes namena, razširjati narodno kulturo, ampak nacionalizem; narodna kultura je le sredstvo, da se pospešuje nacionalizem. Ta pa je protisocialističen. Sredstva, ki jih L. N. uporablja, so socialistom simpatična: otroški vrtci, oskrbovališča, šole, knjižnice, razdeljevanje knjig. Toda delavstvo ne zaupa tej dobroti. Za to dobrotlost ljudstvo ni dolžno hvaležnosti. Kar so laški voditelji Lege storili n. pr. v Trstu, je imelo namen, pomagati nacionalizmu in nacionalni stranki; torej je vsaj namen protisocialističen. Iz taktičnih razlogov se lahko glasuje za prispevek Legi iz občinskih sredstev. Pittoniju se pa zdi, da je dovolj razlogov trditi, da se moremo lahko vzdržati glasovanja, da celo glasovati proti prispevkom občine za Lego, ne da bi se pri tem pregrešili zoper načela naše stranke in ne da bi s tem škodovali razširjenju narodne kulture. Pred analfabetizmom dajem prednost tudi alfabetu, ki ga uče duhovniki z vsem ovzdušjem vraž in predsodkov, s tem še nisem zagovornik konfesionalne šole... Nikdar se ne bom klanjal meščanskemu nacionalizmu, ki pušča v analfabetizmu toliko ljudi mojega naroda in ki se pride potem pokazat s svojo velikodušnostjo in svojo ljubeznijo do narodne kulture z zavetiščem Lege pri sv. Jakobu. Delal bom proti tem

nacionalcem, ki delajo iz narodne kulture strankarsko orodje in ki ne skrbijo za narodno kulturo tam, kjer bi imeli sredstva in moč in dolžnost to storiti. Odrekam jim odkritosrčnost namenov in za svojo osebo jim odrekam tudi moralno pomoč svojega glasu v mestnem svetu. Nacionalistom ni nič sveto; pred vsem in med vsem so oni protisocialisti in po tem čustvu se pustijo voditi v svojih dejanjih... Meščanstvo je ustanovilo L. N., ji dalo pečat nacionalistične institucije, ki ga ji varuje, in jo pusti služiti strankarskim namenom. Dobro; mi naravno ne bomo bojkotirali zavetišč in šol Lege; ampak nobene potrebe ne čutimo, da bi se ji klanjali, in noben razlog nas ne more zadržati, da ne bi izjavili odkrito, da se ne moremo pridružiti celotnemu delovanju Lege... Pričakujemo, da bodo dežele in občine — vsled pritiska demokracije — vršile vso svojo socialno dolžnost na polju vzgoje in izobrazbe, sprejemamo na račun tudi Legine institucije in odobrujemo brezpogojno samo ono Legino delovanje, ki je izvršeno v korist narodnostnih manjšin v onih občinah, kjer nam drugonarodna večina odreka šolo... Dasi je proletariat nezaupen in indiferenten napram L. N., je po drugi strani navdušen prijatelj razširjenja kulture, ker ve, da je kultura eden najglavnejših pripomočkov za njegovo moralno in materialno povzdigo in neobhodno potreben predpogoj njegovega končnega osvobojenja. Dá se pa ustvariti Lega Nazionale za razširjanje kulture, okoli katere bi se zgrnila cela naša stranka z zaupanjem in navdušenjem. Imela bi čudovit program: Z grozo vidim velik del našega ljudstva, kako postaja sirovo v nezavednosti analfabetizma in polanalfabetizma, iz katerega so se že rešili ali pa se bodo v najkrajšem času rešili mladi narodi okoli nas. Ti mladi narodi napredujejo z velikanskimi koraki, naši nacionalisti pa ljudstvo zazibavajo v prazni, sterilni nacionalizem. Če hočemo vztrajati v plemenitem tekmovanju za kulturni napredek z drugimi narodi, ustanovimo ono pravo Lego Nazionale v svrhu razširjanja kulture! Nad političnimi strankami, brez strankarskih pomislekov, brez šovinističnih predsodkov, brez sovraštva in zaničevanja drugih narodov! Lego vseh dežel, občin, korporacij, vseh občinarjev! Ta Lega naj si postavi namen, izkoreniniti v desetih letih analfabetizem. Pritisne naj na dežele in občine, da storé eno izmed svojih svetih dolžnosti, da priskočijo na pomoč ubožnim občinam, ki ne morejo same izvršiti to nalogo; da podpirajo z materialnimi sredstvi in z dobrim svetom vse privatne iniciative, tudi in v prvi vrsti proletarske, ker so najbolj potrebne; da pridejo na pomoč manjšinam, ki niso bile uslišane od vlada-

jočih večin drugih narodnosti. Ta nova Lega naj se pobriga za mladino, za učenca in vajenca, in pomagaj občanarju sploh toliko časa, dokler ne bo mogel stopiti v boj življenja z gotovostjo, da bo znal vršiti svojo dolžnost napram človeštvu, in da bo zatorej v čast sebi in lastnemu narodu.

Dr. Ferfolja potem navaja še iz debate, ki se je vršila v glasilu laške soc. dem. stranke »Lavoratore«, mnenja nekaterih socialističnih strankarjev na pr. Tuntarja, Cerniutza, dr. Puceherja, Lanze, Covitza. Tuntar pravi, da Lega zasleduje raznarodovalne in politične namene. Covitz meni, da je Lega meščanska naprava in kot taka proti delavstvu. Cerniutz misli, naj se stranka ne angažira za Lego, posameznik pa da jo lahko podpira. V nadaljnjih svojih izvajanjih povdarja dr. Ferfolja, da je na konferenci v Trstu hotel doseči, naj se razlikuje slovenska kultura od narodnjaštva, slovenske šole od narodnega doma tržaškega; naj se razlikuje med C. M. šolami v Trstu in onim delovanjem L. N., ki ga je obsojal Pittoni; naj se priznava dobro delo C. M. šol, toliko časa, dokler ne dobimo drugih boljših. —

Dr. Ferfolja vprašuje naravnost, če je mogoče vsa tista očitavanja, ki so jih Pittoni in drugi napisali v omenjeni debati proti L. N., prestaviti na slovensko v očitavanja proti C. M.? — in odgovarja z odločnim: Ne! Zakaj raznarodovalne politike ji ni mogoče očitati; ona je v defenzivi, šole ustanavlja le tam in takrat, kjer in kadar so potrebne in za slovensko deco. Lega pa večkrat ustanavlja svoje zavode le iz politično-strankarskih nagibov in lovi drugonarodne duše.

Dr. Ferfolja pa ima pomisleke tudi proti C. M. Na primer: C. M. je strankarsko-politična institucija liberalne stranke. Vsaj do neke meje je tako. Na skupščini v Boh. Bistrici se je zgodilo, da so C. M. družbo prevzeli liberalci. Klerikalci so potem proti C. M. ustanovili svojo »Stražo«. Srednji liberalni sloji vzdržujejo sedaj C. M. družbo. To je pa njih dolžnost, ne zasluga. Liberalci izrabljajo C. M. v svoje strankarske namene; toda to izrabljanje institucij ni nič specifično liberalnega — vsaka stranka izkorišča svoje institucije v svoje namene.

Socialisti so pa sami krivi, v kolikor se to izrabljanje vrši proti njim, ker so čisto po nepotrebnem napram družbi apatični, odnosno sovražni. Lojalno bi morali priznavati delovanje C. M. družbe, v kolikor zasleduje samo kulturne cilje, in biti pripravljeni, po svojih močeh jo podpirati povsod, kjer nastopa iz čistih kulturnih namenov in potreb.

Drugi pomisleki proti C. M. družbi so, da je preveč reakcionarna, preveč lojalna in pod. Tudi javne šole so prepojene s klerikalnim duhom. Take nedostatke lahko kritikujemo in grajamo; zato pa še ni povoda, biti principiелno proti C. M. družbi, in še manj povoda, biti proti posameznim kulturnim sredstvom družbe, proti njenim šolam v Trstu. Resolucija se je pa pečala izključno le s C. M. šolami v Trstu; nič več, nič manj.

V zvezi s tem se dr. F. dotika vprašanja, če naj socialisti sodelujejo z meščanstvom vsaj na kulturnem polju? To se dogaja v resnici prav pogostoma. Vsled tega pa še ni treba, če se v takih slučajih sklepajo kompromisi, — da bi se s kakšno skepsjo jemala proletariatu vera v boljšo bodočnost ali da bi se odvrčal od socializma. Zato tudi ne more dr. F. odobravati nazora dra. Tuma, češ, L. N. in C. M. sta meščanski instituciji, strankarsko nacionalni organizaciji; zato da nas socialistov nič ne brigata; socialisti da se morajo držati svojega programa in veljavnih zakonov. Socialisti — pravi proti temu dr. F. — niso nikjer v Avstriji v takem položaju, da bi imeli moč izvrševati svoj program in sedaj veljavne zakone; kjer pa so v manjšini, pa so vse demonstracije v prid izvrševanja zakonov večalimanj udarci v vodo.

Imamo sicer naš socialistični maksimalni program, ki nas vodi; imamo pa tudi minimalni program, ki je v okvirju maksimalnega; zato ga je treba izpopolnjevati z ozirom na potrebščine vsakdanjega življenja. Del minimalnega programa je tudi naš brnski t. zv. narodnostni program. Ako dr. Tumu ta narodnostni program zadostuje, pravi dr. Ferfolja, da njemu ne, kakor že ob svojem početku mnogim izmed udeležencev ni zadostoval. V tem programu je bil uveljavljen teritorialni princip, druga struja pa je povdarjala perzonalni princip. Tudi druge narodnosti so se že oglasile za revizijo tega programa, tako Čehi, Nemci, pa tudi mi Jugoslovani čutimo to potrebo. Brnski program je postal meglen baš zato, ker ga še dosedaj nismo znali izpeljati v konkretne, določene oblike.

Ako mi torej zakoni nič ne koristijo, ker nimam moči, da bi jih pošteno izvrševali, in ako mi tudi program sam ne pomaga, ker mi ne zadošča za prakso, čutim pa živo potrebo, ki ji moram nujno odpomoči, mi ne preostaja nič drugega, nego da se lotim samopomoči. Treba je odpraviti inferiornost, ki se pokaže, če primerjamo naš proletariat z onim drugih sosednih narodnosti. To se mora zgoditi le z lastno močjo; zato tudi ni treba nobenega impulza s strani narodnjakov, ravno ker sami to potrebo uvidevamo

in ker imamo najboljšo voljo, da ta nedostatek odpravimo. Dokler ne izgine naša inferiornost, tudi ne dobimo moči v roke. Kadar izvijemo narodnjaški stranki iz rok edino orožje, ki ga ima proti nam, t. j. orožje nacionalnih predsodkov, dobimo politično moč v svoje roke. Ta politična moč se bo pridobivala na škodo slovenskih nacionalcev, in ne italijanskih. Naši stranki je treba stopiti iz dovedanje pasivnosti in negativnosti v kulturnih vprašanjih, ker se nas socialistov dotikajo prav od blizu. V teh vprašanjih je treba nastopiti s pozitivnim delom, če sploh hočemo kam naprej. Ta potreba po pozitivnem in samostojnem uveljavljanju naše stranke se zrcali tudi v Petejanovi resoluciji, ki zahteva popolno enakopravnost v socialističnih inštitucijah. Ako je bila umestna ta resolucija, tudi ona o šolah ni bila nepotrebna.

Z ozirom na trditev dr. Tuma, da je za proletarca bolj potrebna izobraževalna organizacija, nego šole L. N. ali C. M., ker se po dovršeni šoli odloči smer njegovega mišljenja, vprašuje dr. F.: kam naj pošilja slovenski proletarec svoje otroke v šolo? v slovensko, italijansko ali nemško? Ali je vseeno, kam jih pošilja? Ali je sploh važno vprašanje, v kakšnem jeziku dobi proletarčev otrok v šoli svoj prvi pouk? Ali zahtevamo od javnih pristojnih činiteljev šole v materinem jeziku, ali se raje podvržemo nasilni asimilaciji, ki jo ti činitelji od nas zahtevajo, odrekajoč nam šole v našem jeziku? Ali naj sami prostovoljno podpiramo mirno asimilacijo v krajih z narodnostnimi manjšinami, ali le od slučaja do slučaja? Ali naj se v Trstu prostovoljno asimiliramo laški večini? Ali bi bila ta asimilacija sploh koristna za slovenskega proletarca in izvedljiva? Ako smo za slovenske šole, kaj naj storimo, dokler nimamo javnih slovenskih šol? Ali naj damo prednost slovenskim zasebnim šolam, ali se zadovoljimo z drugonarodnimi javnimi?

Dr. F. je zato, da se temeljni pouk vrši v materinem jeziku: to je logično in naravno: slovenski otrok spada v slovensko šolo, kakor laški v laško. V ljudski šoli se že odloči, ali ostane otrok slovenski ali ne. Proletarec opravlja le svojo socialistično dolžnost, če se poslužuje slovenskih šol, naj jih dobi kjerkoli, naj si bodo tudi privatne, če javnih ni. V tem se Pittoni strinja z dr. F. Iz tega sledi, da niti tržaški politični odbor, niti konferenca, niti redakcijska komisija konference niso zavili na narodnjaško pot, marveč da je sporna resolucija sestavljena povsem v socialističnem duhu. Kakor je Pittoni za kooperacijo z meščanstvom na kulturnem polju, tako tudi ne gre, da bi se a priori odklanjalo sodelovanje socialistov s C. M.

Glede asimilacije meni dr. F., da mora biti proti vsakemu nasilju, torej tudi proti nasilni asimilaciji. Nasprotno pa je dr. F. za mirno asimilacijo in bi nič ne ukrenili proti nji, kjer je izvedljiva, pospešuje vresničenje socialističnega ideala. Nacionalni boji so zapreka na potu k temu idealu; zato jih je treba rušiti.

Jezik, literatura in narodnost sploh je po mnenju dr. F. le sredstvo v dosego večje izobrazbe, višje kulture; torej relativna vrednota. Slovenski narod vidi dr. F. v naši najširši masi; ta je najbolj zanemarjena, zato se je treba pred vsem zanjo brigati. Dr. F. razlikuje mednarodnost od protinarodnosti in breznarodnosti; on je socialist in s tem eo ipso Slovenec. Narodnjak pojmi vse to seveda drugače. Pa tudi tip »staroverskega« socialista, »oseminštiridesetletnika«, kakor ga nazivlje dr. F., se v teh pojmihi bistveno razlikuje. Ta tip je v Trstu jako razširjen. Temu tipu se zdi narodnost kakor društvo, danes je pri eni, jutri je lahko pri drugi. Polslovenstvo, politalijanstvo. Samega sebe ne spoštuje, tako da daje prednost italijanskemu jeziku tudi tam, kjer ni potrebno in kjer se naravnost greši proti socialističnim principom enakopravnosti, proti socialistični mednarodnosti. Kjer je v večini, se ta tip tesno drži mednarodnosti, kjer pa v manjšini, ne čuti potrebe ali pa nima poguma, zastopati načela mednarodnosti. Strah pred narodnjaštvom podi naš tip od narodnosti; tip ne zna delati razlike med narodnjaštvom in narodnostjo.

Dr. F. sklepa: Naša socialistična dolžnost je, ustvariti v Trstu močno jugoslovansko socialistično stranko. Ne proč od italijanskih sodrugov, ampak z njimi in poleg njih, toda kot popolnoma enakovredna in enakopravna enota. Kulturna vprašanja niso za nas nepotrebne stvari, marveč jih moramo tudi mi razmotrivati s svojega stališča in se z njimi dejansko pečati. Na ta način odstranimo eno glavnih zaprek s poti, ki nam brani doseči ono politično moč, ki nam gre in ki jo potrebujemo za se in v prospeh socializma sploh. —

Dr. Dermota povdarja v svojem članku, kjer reagira na izvajanja dra. Tuma, da se tržaški aferi sami ne sme pripisovati prevelika politična važnost ali kak poseben politični učinek. Za to se tudi ne da resolucija označiti kot ponesrečen političen čin. Ta resolucija je pač kulturno političen čin, ki se ga nam ni treba sramovati, ker je bil plodonosen. Če bi drugega ne rodil, kot polemiko o stališču stranke napram privatnim šolskim družbam, bi bilo že to zgodovinskega pomena. Bilo bi nespametno, zapirati oči pred dejstvom, da so sile, ki so močnejše od obstoječih razmer, pa naj si bodo te razmere še tako lepo in lapidarno fiksirane v

programih, izjavah in sklepih; taka sila je v narodnosti in narodnostnem čutu. Če se pečamo več z narodnostjo in narodnostnimi problemi, zato še nismo narodnjakarji in šovinisti. S tem tudi ne pravimo, da je narodnostni boj važnejši od onega za vsakdanji kruh (ali se ta boj dá sploh tako točno ločiti?) in da odvrčamo proletarijat z narodnostnimi problemi od njegove prave naloge — izboljševanja socialno-ekonomskega položaja!

Dr. Tuma je nato priobčil pismo nekega sodruga I. L. iz Pulja, v katerem ta naglašá, da jezik ni narod, kakor narod ni jezik; pa tudi brez živeža ni naroda. Prvi znak izobrazbe ljudstva je, da se je začelo zavedati, kdo živež pridobiva, za koga je živež in da je ta krivično razdeljen. Zato ljudstvo zahteva pravično uređitev za svoj obstanek. Pred vsem je treba proletarca poučiti, da zadosti potrebam želodca; dokler se to ne zgodi, bo le v nesrečo, ako ga pozivljamo v kulturni boj. Danes imamo pred seboj le enega sovražnika — kapital; ta se skriva v raznih oblikah, v bogovih, blagoslovih, kronah, narodnostih ... Z združenimi močmi moramo premagati tega nasprotnika.

Dr. Tuma se strinja s temi izvajanjí in dostavlja, da je šlo na konferenci v Trstu za principiélno vprašanje, kakšno stališče naj zavzema soc. dem. poslanec napram L. N. in C. M. Sporno ni bilo vprašanje narodnosti, nacionalnih šol, veljave materinega jezika, pomena in veljave naroda, manjšinskih šol, pouka v materinem jeziku. Zato dr. F. zamenjava principiélno in taktično vprašanje praktičnega življenja, kako naj se delavec obrača napram šolskim družbam; zato zamenjava tudi stališče dr. T. glede enega in drugega. Glede principielnega vprašanja je dr. T. trdil, da ima zastopnik soc. dem. stranke dolžnost javno zastopati stališče brnskega programa, dokler nimamo boljšega, t. j., da mora zahtevati od države, dežele in občine vzdrževanje manjšinske šole; kjer so soc. dem. v večini, morajo izvajati program, kjer so v manjšini in brez upanja na faktični uspeh, naj demonstrirajo, če že do tega pride, z vso energijo, da se izvaja zakon in programatične zahteve stranke, izogibljaje naj se pa praznih demonstracij v zvezi s kakšno nacionalistično stranko. — Taktično vprašanje pa ni bilo aktualno. — Tudi praktično stališče delavca in posameznih organizacij ni bilo predmet razprav tržaške konference. To se dá rešiti le od osebe do osebe. Delavec bo pošiljal svojega otroka v šolo, ki uči v materinem jeziku. Šolo naj mu vzdržuje država, dežela in občina. Da bi pa delavec podpiral s prispevki kakšno privatno šolsko družbo, se ne more zahtevati; tem manj, ker je njegova dolžnost, da skrbi za svojo politično, strokovno, izobraževalno in mladinsko

organizacijo. — Nadaljnje praktično vprašanje glede obnašanja napram posameznim podružnicam šolskih družb se rešuje samoposebi po danih razmerah; kjer so podružnični odbori našemu gibanju sovražni, jim nasprotujejo tudi naše organizacije, sicer ne.

Končno dr. T. precizira svoje stališče: Načelno socialist ni nasproten šolskim družbam, ker nadomeščajo manjkajoče javne šole; načelno mora socialist biti proti šolskim družbam L. N. in C. M. z očitno strankarskimi nacionalističnimi nameni; socialist bo nasprotoval posamezni podružnici, ki je delavstvu in njegovim organizacijam sovražna; stvar posameznika je, kam pošilja svoje otroke v šolo; socialist mora podpirati organizacijo, ne narodnjaških kulturnih inštitucij; nesporno je vprašanje narodnosti, kulturnega dela, pomena šole in materinega jezika. Marksizem je dr. Tumu nauk, ki uči, da je gospodarska podlaga predpogoj kulturnemu delu, da je organizirano delavstvo in ne gospoda poklicano izvojevati nove gospodarske podlage in presoditi splošno kulturo drugače nego iz internacionalnega stališča. Cilj soc. dem. stranke je gospodarska in politična osvoboditev delavskih mas. Zato zanašanje verskega in narodnostnega vprašanja v delavske vrste in politične boje pomeni uboj delavske soc. dem. stranke.

In ž. A. Štebji očita dr. Ferfolju, da veje iz njegovih člankov popolnoma nesocialističen duh in da dr. F. tiči globoko v narodnjaški ideologiji; zato odklanja njegovo stališče v tej debati. Štebji je narodnost za socialistično stranko brez globlje vrednosti; da bi se z njo pečali na prvem mestu, ni potrebno; ako pa se že pečamo, potem smo zašli na napačna pota, ki rode vsej internacionali take škodljive posledice, kakor separatizem na Češkem. Zato moramo v prvi vrsti imeti pred očmi r a z r e d n i boj; kajti delavske želje in potrebe so drugačne, nego lov za narodnostnimi »ideali«, in razredni boj zahteva, da se ne zanaša v stranko tuje, buržoazno naziranje.

A n t. K r i s t a n je polemiko v Zarji zaključil s pozivom, da je za socialiste prvo kulturno delo sedaj, da se oklenejo svojega dnevnika in ga gmotno zasigurajo.

*

Polemika v Zarji o šolskih družbah in soc. dem. stranki je končana. Glasovi, ki smo jih čuli ob tej priliki, so bili precej različni, mnenja so šla dokaj narazen. Kaj bi tugovali radi tega? Kjer je življenje, ondi ne more biti enoličnosti; osobito v nazorih ne gre, da bi zahtevali uniformiranost, kjer se ne poda samoposebi.

Dvoje troje momentov se je pokazalo v ti debati, o katerih je treba, da izpregovorimo še eno besedo.

Nekako posebno, da, čudno je bilo, da se je tolikrat povdarjalo, da to ali ono mnenje v debati ni bilo socialistično; da se je protestiralo proti zanašanju narodnostnih sporov v delavske vrste, češ, s temi naj se ukvarja buržoazija, delavstva z njimi ni treba begati; da se je trdilo, da bi bilo bolje, če se ne bi bilo nič pisalo o ti zadevi v glasilu stranke...

Takšni in podobni momenti nam niso bili všeč; opravili bi bili lahko tudi brez njih. Dozdeva se nam, da je sila tesnosrčno tisto naziranje, ki meni, da bi moralo v soc. dem. stranki iti vse v onem tiru še dandanes, v katerem se je gibalo na pr. za časov Železnikarja in njegovih vrstnikov. Nobenega načela ne zatajimo, če pripoznamo, da smo že davno davno odšli iz tiste primitivne, naivno socialistične dobe, in da bi ne bilo pametno, če bi se vračali zopet tja. Drugi časi, druge razmere, drugi ljudje — upoštevajmo tudi to, ne le onega, kar nam piše siva teorija! Kdaj se je še teorija vjemala do pičice s prakso? Če bi zahtevali kaj takega, bi hoteli pač reči, da se petrificirajmo, da se odpovejmo življenju! Tega pa ne želimo niti kot posamezniki niti kot stranka, ker se hočemo razvijati in ker imamo pred seboj velike cilje!

Resnica je, da vprašanja, kot je na pr. narodnostno, ne tvorijo sama zase bistvenih točk v programu soc. demokracije. Zaraditega ne morem kar menič tebič stigmatizirati za nesocialistično kakšno mnenje, ki ga ima o tem kdorkoli in ki se ne vjema slučajno z mojim. Da bi v takih podrejenih zadevah smeli soditi tako strogo, da bi zaradi različnega naziranja odrekli komu socialistično mišljenje, ne more biti. Če se v principih skladam z večino, a imam o umestnosti taktike svoje prepričanje, in če to prepričanje uveljavljam, se zato še ne izneverjam socialističnemu idealu. Ali se mar ta ideal dá doseči le po eni poti?

Ako pa mislim, da je treba razpravljati o narodnostnih problemih tudi v soc. dem. stranki, se to še ne pravi, zanašati narodnostne spore med delavstvo. Fakt je, da se narodnostni problemi ne dajo eliminirati iz življenja političnih strank, osobito v Avstriji; odkrižamo se jih le na ta način, da jih rešimo, sicer se bodo neprestano vračala. S tem pa, da mižimo pred njimi, jih ne odpravimo. Ni resnica, da bi bili ti problemi zgolj stvar buržoazije; ker so ti problemi socialni, se mora tudi delavstvo brigati zanje. Ni treba, da bi se delavstvo, če se peča z narodnostnimi vprašanji, odvrčalo od glavne svoje naloge, od boja za izboljš-

šanje svojega gmotnega položaja. To tem manje, če naglašamo, da so ta vprašanja podrejena.

Moramo reči, da se nam zdi strah pred narodnostnimi problemi, ki naj bi se z njimi pečali tudi v naši stranki, pretiran. Od nekdanj je že naša stranka imela pogum, da se je lotila najtežjih problemov, kakor nam priča njen program, — sedaj pa naj bi se skrivala pred narodnostnim vprašanjem! Delavstvo samo je zainteresirano na tem, da se spravi jasnost v narodnostne zmešnjave v naši državi; saj zaradi tega še ni treba, da bi se med njim moral širiti duh nacionalizma, porajati separatizem, gojiti šovinizem itd. In kdo ve, če bi danes ne bilo razmerje med Čehi in Nemci v soc. dem. stranki drugačno in boljše, ako bi se bili Čehi in Nemci preje intenzivneje začeli baviti z narodnostnimi problemi! Čemu naj bi odlašanje bilo koristneje, nego poizkus rešitve sam?

Kakor smo proti odlašanjju, tako tudi ne moremo soglašati z mnenjem, da bi bilo bolje, da se o narodnostnih aferah — ali je res tržaška resolucija takšna afera?! — ne piše v glasilu stranke. Naloga našega časopisja je, da informira delavstvo o vseh dogodkih in pojavih nele gmotnega, marveč tudi duševnega življenja. Ni treba, da se v kakšnem sporu pridružimo stališču ene ali druge prizadete stranke; toda prav umestno bi bilo, da delavstvo vsaj izve, kaj se po svetu godi, osobito, kaj se godi v njegovi stranki. Nevarnost je na ta način manjša za delavstvo, nego če se mora zatekati k nacionalističnemu časopisju, ki je gotovo bolj pristransko in nezanesljivo, nego objektivna informacija iz lastnega glasila. Z molkom se stvar vselej ne odpravi!

DR. DRAGOTIN LONČAR:

Iz literarne in politične korespondence dr. Josipa Vošnjaka.

(Konec.)

18.

Dne 16. III. 1882.

»Politične razmere so slabe, če ravno vse vlade mir trobijo. Kakor iz Tagespošte vidim, se Švabi neskončno repenčijo in nam obljublajo maščevanje, če svoj jezik v šole in urade spravimo.«

Dne 13. XI. 1883.

»Česar sem se bal, to se je zgodilo in preje nego sem mislil, — naša narodna stvar je po nesložnosti hud udarec prijela. Meni ne še prav jasno, kako je ta razpor nastal, — kratkovidni in preveč v sedanjo vlado zaupajoči ljudi so se dali zmotiti. Po tej poti ne pridemo do svrhe. Ustanovit se mora krepka opozicijska stranka in njeno politično glasilo mora se pogumno potegovati za naš stari program. Zakaj je »Slovenski Narod« tako suhoparen? meni se dozdeva, da nema sposobnega urednika. Skrbite za politično izobraženega moža in organizujte svojo stranko, zdaj še je naj lažje, ko secessionisti nimajo vodje ne političnega organa.«

»Če že ne so hotli Tebe in Zarnika poslušati, bi vsaj moral ozir imeti na izkušenega Svetca, a kar me naj bolj začudenjem navdaja, je to, da naši najskrajniši levičarje so zlezli v vladni tabor. Ko prideš na Dunaj, bom Ti več pisal o narodnih zadevah in potrebah štajarskih Slovencev, kakor se kaže, morali si bomo svoj štajersko slovenski narodni hramec zakrpavat začeti, ker nas onkraj Save perhoriscirajo.¹⁾ (Misli ti bo treba na nove zastopnike v deželnem in državnem zbori, marsikateri se je »zmuca«, nekaj pa jih je mlačnih postalo in Bog ve, če nebode hlepnja po ordenih in zlatih križih marsikterega prav previdnega storila. Človek bi od jeze počil črez taka odlikovanja — delujejo se pel-mel prijateljem in odločnim nasprotnikom sedanje vlade, jeli je to resna politika? Na Dunaji prav dobro vejo, da smo mi Slovenci politični otroci in zato nas obdarujejo z igračkami.«

»Kedaj bodedo matičine knjige dobili? Skoro bom začel rajnega Costo hvaliti, ko še je on bil predsednik, se je naša učena akademija vendar bolj gibala.«

Dne 16. XI. 1883.

»Takih jeremiad sem dobil blizo 100 o mojem godu, vsak čestitalec se potožuje črez mlačnost in malomarnost mlajših Slo-

¹⁾ Trstenjakovo pismo ima v misli razpor narodne stranke v kranjskem deželnem zboru 1883. leta: 1) Verifikacijski odsek je sklenil, da se volitev veleposestniških poslancev Dežmana, pl. Schreya in dr. Mauera ne potrdi. Kljub temu sklepu se je potrdila dne 6. X. proti glasom dr. Dolenca, Robiča, Rudeža, Svetca, dr. Vošnjaka in dr. Zarnika; za potrditev so se potegovali Kersnik, dr. Poklukar, Šuklje in baron Winkler. 2) Za dovolitev 600 gl. za »neobligatni pouk drugega deželnega jezika na večrazrednih ljudskih šolah« niso glasovali dne 20. X. dr. Dolenc, Grasselli, dr. Mosche, Rudež, Svetec, dr. Vošnjak in dr. Zarnik.

vencev in želi od mene 66 letnega starca — mladeniško delovanje.«

21.

Dne 7. III. 1884.

»G. Baron Gödl-Lanoy bi vtegnol tukaj dosti pomagati, on ima zaveze noter do kabineta — celo Cesarji se lahko bliža. Ne svetujem nič, — na Dunaji še ste večji diplomati, nego sem jaz v ciganskem kotu, a g. Raiču svetujem, naj se kje ne zaleti, nego povsod pokaže strengorthodox.¹⁾ Kolfokter Dr. Schutz je uže pisal na g. barona Goedlna, kneza Lichtensteina, kneza Windischgraetza — vse zastonj — njegova častilakomnost in brez značajnost je povsod znana.«

»Moj dragi Jože! sapo nam zapirajo, — Konrada²⁾ vržte, — drugači ne bo nič. (P. S.) Glejte, da bo letos kongrua dognana, jaz dobim 600 gold. pensie, ker 40 let služim, in je moja kongrua preračunjena na 1400 gold. — leb' wohl Bauerwirthschaft! Tudi hlapci so že anarhisti.«

22.

Dne 13. XI. 1884.

»Ti se neboš svojim spisom nikomur zameril, a jaz bom pri knezih Windischgraetzih ob vso milost prišel.« Trstenjak je bil pred 3 leti v pogovoru omenil, da je sporno, ali je bil prvi znani praded Windischgraetzov, Werland de Graz, sin koroškega mejnega grofa iz tirinške grofovske rodbine, ali ne, on da ni še prepričan o tem... » v tem momentu sem opazil spremenjenje in ves »ton« dalnje konversacije mi je pokazal, kako močno jim na srci leži to pokolenje.³⁾ To bode »halo« med aristokrati in plebejci in vtegne še princ Ernst, ki je kranjski poslanec, sympathie do Slovencev zgubiti in eksekutivni komité ljubljanski, v katerem tudi Ti sediš, ne bo drugo leto našel prikladnega kandidata za državni zbor, mene bi to ravno nebi žalostilo, ker kranjski plemenitaši ni so ravno naj zaneslivejši pajdaši in narodne stvari ne podpirajo iz ljubezni, marveč iz politične oportunitete.«

1) Božidar Raič naj bi bil postal župnik v Laškem.

2) Conrad, naučni minister v Taaffejevem kabinetu do 1885. leta.

3) Trstenjak je napisal 1884. leta rodoslovno razpravo: „Werland de Graz“, v kateri dokazuje, da je bil Werland de Graz, praded rodbine Windischgraetzov, koroški deželni plemič nižje vrste, čigar nasledniki so dospeli do knežje česti.

»Ti si bil v Zagrebu, si dobro jel in pil in govoril,¹⁾ zdaj pride v Ljubljano nov škof²⁾ in tako boš zopet dobro jel in pil, a težko govoril ... On bo: »jeder Zoll ein Bischof«.

23.

Dne 3. VII. 1885.

»Ti si torej politiko pustil³⁾, tudi ne potrebno, na Kranjskem vodi baron Winkler prav spretno slov. politiko, na Štajerskem pa Beschwichtigungshofrat baron Goedl, midva pa kot nekdanja Mladostenca lahko zdaj počivava.«

24.

Dne 15. II. 1886.

... »Med tem si postal: »Oberpervak« na Kranjskem in celo »Slovenec« Tvoje krščansko mišljenje hvali, — Ti presneti Jože Ti! — prekosil si me, — pišeš novelle, humoreske in National-oekonomie.«

25.

Dne 16. V. 1887.

»Blagovolji mi skoro pisati, kakšne komedije ste sklenoli, jaz neželim nobenega poslavljenja, vendar ne odvracam ga, ako se ž njim kaj koristilo bode narodnej zavesti.«⁴⁾

26.

Dne 24. V. 1887.

»Slovenjegradčani že vejo za meni namerjeno slovesnost, veselijo se nje, ker pričakujejo dober »gscheft«, vendar oni bi le radi samo želi, a ne orali in sjali.«

... »Le iz tega edinega uzroka privoljim, da narodno zavestje dobi novo ojačenje.«

27.

Dne 22. VIII. 1887.

»Einspieler lahko žrtvuje, on se je z literaturo obogatel in Mohorovo družtvo redi svoje ljudi.«

»Dvakrat sem že mislil oglasiti, da se zahvaljujem na name-ravani slavnosti, a ker se že priprave delajo, naj se zgodi v ime božje.«

¹⁾ Leta 1884. se je otvorila v Zagrebu galerija slik.

²⁾ Dr. Jakob Missia.

³⁾ Vošnjak se 1885. leta ni dal več kandidirati v drž. zbor.

⁴⁾ Vošnjak je 1887. leta aranžiral slavnost ob Trstenjakovi sedemdesetletnici, pri kateri je imel slavnostni govor dr. Iv. Tavčar.

»Kako se kaj počutiš kot urednik?¹) — Pri klerikalcih si zdaj prišel ob ves kredit. »Narod« je stari grešnik.«

»Ako bi imeli časopis za znanstvene spise, bi se še večkrat oglasil, — a naša literatura obstoji iz molitvenikov in belletristischen Taendeleien.«

Dne 22. I. 1889.

»Slovensko slovstvo so sicer nekteri zaslepljenci v posebno strugo zapeljali — obdeluje se preveč belletristično polje in zanemarja se znanstveno, vendar mene veseli vsak dober proizvod belletristike. Sicer bode naša literatura večidel le ostala Bauern- in Studentenliteratur, ker ko Slovenec med intelligenco stopi, ne bere nič več v maternem jeziku, a naš kmeški stan bode se zmirom bolj in bolj obrazil in bode mu tudi aestethično berilo prijalo. V salonih bode slovenska knjiga težko dobila imenitno mesto, vendar v mestjanskih hišah bi slovenska belletristika si vtegnola prisvojiti prostor. Spiši ti einen gemüthlichen Roman aus dem bürgerlichen Leben — kriminalk ne piši več, — in znaš najti svoje čitateljstvo.«

»Toliko v tej zadevi. Veseli me, da si prav delaven, jaz nemorem nič več pisati. Drobnosti bi še napisal, pa nemam zdaj organa, v katerem bi objavljial svoje spise. »Zvon« že črep(eta)²) in čeravno se vsakem kotu vseh slov. novin ponuja — (was sehr widerlich ist und keine gute Meinung von unsern liter. Zustaenden u. Verhaeltnissen hervorrufft), ipak pojemlje število naročnikov. Zdaj pa se še oglašajo prav smešni ljudi a la dr. Mahnič in motijo duhove. Tudi »Dom in Svet« teži po enakem cilju — in kritika o Tvojemu romanu³) je prav ednostranska. Vsaj si dal svojej knjigi naslov: roman, ne pa »auferbauliche Erzaehlung« — »pobožna povest«. — Jaz ne zagovaram nenaravnosti, a vse ima svoje meje.

»Zima me hudo tlači, posebno srce se mi neugodno trese in vtegne me naglo iz sveta spraviti.«

Dne 16. III. 1889.

»Menje sreče si imel z slovenskim društvom. Glej, da sem bil dober prerok. Kranjski klerikalci ni so Tvoji prijatelji. Glej, da

¹) Dr. Jos. Vošnjak je bil od 24. XII. 1887. do 9. VII. 1888. leta izdajatelj in odgovorni urednik »Slovenskega Naroda«.

²) Nečitljivo, biti mora črepeta = dajati od sebe glas kakor počen lonec.

³) »Pobratimi«, izšel 1889.

Te ne izpodkopajo. Osnovanje »slov. društva« pa bi jaz na Tvojem mestu opustil¹⁾ — vse naša društva več ali manj so neuspešna. Deluj kot individuum za celoto in boš več opravil in stvoril nego v kakem društvu.«

31.

Dne 6. IV. 1889.

»Glede prof. Müllnera jaz opozarjam, da nebo se mu dopuščalo zemljišče za kultiviranje nemško-kranjske literature. Nemška inteligenca na Kranjskem nje sama nemore poroditi in prerediti, a vzdrževala bi se, ako bi našla podporo pri zavodih in pri Slovencih. Nam ne treba Dimitzov, Schumijev, Radicsev, Suppantschitschov, Pennov ali Babnig-ov, Kordeschov, Ulipitschov redivivos — taki ljudi so gnide na zelji. Müllner mi je pisal, da hoče izdajati periodičen list, dobro, pa naj bo slovensk, če bode imel dobre in zanimive članke, že bodo se na nemško predstavljali.«²⁾

»Znanstvene literature nam treba, drugače nikdar ne dobimo veljave, a ker smo mal narod in se iznanstvene knjige težko razpečajo — naša Matica pa je nekakov »Hermaphrodit« in tudi nima moža na čelu, kateri bi imel občo znanstveno izobrazbenost, ki je sicer dober literarni registrator — a tudi nič več,³⁾ — bode se moglo pri Muzeji ustanoviti središče znanstvene delavnosti. Vigilate!«

32.

Dne 8. VII. 1889.

»Naj preje Ti čestitam, da si pri volitvi zmagal.⁴⁾ Tebe so hotli na vsak način vreči. Ni domačin — proklet Štajerec itd. slišalo se je po Notranjskem. Ti ljudi so vsi strastni objeti in — slepi.«

»Rad bi bil prišel, dasiravno mi srce sopet nadleže dela, v Ljubljano k Vodnikovi Slavnosti, — a gabi se mi Ljubljana, posebno zeloti Ljubljanski.«

»Zdaj se ugiblje, kdo bode naš škof. Stepischnegg je dra. Napotnika za naslednika v testamentu priporočil.«

¹⁾ Pri snovanju „Slovenskega Društva“ v Ljubljani leta 1889. je prišlo do nesoglasja glede tega, ali naj bo društvo na „katoliški podlagi“, ki so jo zahtevali Kalan, Povše, Žitnik, ali naj se zadovolji s „krščansko podlago“, kakor je poudarjal dr. Tavčar.

²⁾ Alfons Müllner, kustos deželnega muzeja v Ljubljani, je izdajal v nemškem jeziku časopis „Argo“.

³⁾ „Slovenski Matici“ je takrat načeloval Josip Marn.

⁴⁾ Leta 1889. so bile deželnozborske volitve na Kranjskem.

VIII.

Pismi dr. Pavla Turnerja.¹⁾

1.

Dunaj, dne 13. IV. 1893.

Vošnjakovi Zbrani spisi²⁾ bodo gotovo mnogo več koristili slovenskemu narodu nego toliko slavljeni zbrani spisi »klasika« Levstika.

Petrograd, dne 22. XII. 1887. (3. I. 1888.)

»Slavjanskih« interesov Rusija nima, nego samo ruske, kar je celo prav. Po mnenju Jagičevem so zapadni Slovani: Čehi, Slovenci, Hrvati — naivni »Gretchen«, a batjuška Rus — Mefisto. Rusi žele, da bi se zapadnim Slovanom godilo kolikor mogoče hudo, nikakšnega pojma nimajo in še manj priznanja za njih težke borbe. »Še včeraj sem moral zopet od enega slavista slišati, da so Č e h i »arheološki izkopek«! ... In pri takih razmerah se naj pri nas ruska propaganda širi! Mi se moramo kakor zmirom le na samega sebe zanašati in naše soplemenike v Avstriji, ktere enake nadloge z nami vežejo. Kar se Poljakov tiče, nisem jim poseben prijatelj, ali naše obče mnenje jim je nepravilno ...«

»Res, skrajni čas je že bil, da ste »Narod« spravili zopet v pravi tir. Koliko je on v kratkem času napeljal vode na mlin našim hyperklerikalcem in našim skupnim vragom! Če bi to tako dalje šlo, potem bi res boljše usode ne zaslužili!«

IX.

Pisma Andreja Winklerja.³⁾

1.

Dunaj, dne 27. VII. 1880.

»Zdi se, da je Taaffe zadovoljen se slovensko stranko, a žal mu je, da se je zgodila norčija v Medvodah.⁴⁾ Jaz sem mu, kolikor sem mogel, stvar pojasnil, poudarjaje, da nima ta zadeva nikakega

¹⁾ Dr. Pavel Turner, slovenski publicist.

²⁾ Vošnjakovi zbrani dramatični in pripovedni spisi so izšli 1893. in 1894. leta, II. in III. zvezek, I. zvezek (Pobratimi) je izšel 1889. leta.

³⁾ Andrej baron Winkler, bivši deželni predsednik na Kranjskem.

⁴⁾ Dne 18. VII. 1880. leta je napravilo ljubljansko pevsko društvo »Liedertafel« izlet na Šmarno Goro in je pri tem prišlo v Medvodah do praske med Nemci in Slovenci. Orožniški vodja v Medvodah, Jan, se je tri dni po tem ustrelil baje zato, ker se mu je očitalo, da ni storil svoje dolžnosti.

politiškega pomena. Nadjam se nekaterih sprememb v uradniškem osebji; a Schöppl-na se ne moremo za zdaj iznebiti, ker ne dobimo tako lahko namestnika za zemljiščno-odvezne stvari ... Pa saj nima Schöppl nikakega vpliva pri deželni vladi v narodnih rečeh, kakor tudi nobeden drugi ne; v takih rečeh jaz ne potrebujem sveta od svojih uradnikov.«

»Hočem jaz sam ministerstvu v šolskih rečeh staviti svoje nasvete in sicer jih hočem, ker se ne morem naslanjati na deželni šolski svet, staviti prezidialno. Tudi s »Tagblattem«¹⁾ in z »Lai-bacherco« bode drugače; saj bi tudi že bilo, ko bi bil jaz do zdaj dobil toliko časa, da bi bil mogel stvar resno v roke vzeti.«

2.

Ljubljana, dne 5. XII. 1880.

»Postopajte moško, pa modro; ne pripravljajte sedanje vlade v stisko brez silne potrebe; gorje nam, če pridejo zopet naši nasprotniki na krmilo.«

3.

Ljubljana, dne 25. III. 1881.

»Jako mi je dopadla interpelacija slovenskih poslancev za stran uradnega jezika. Na podlagi tudi mojih poročil v tej zadevi, ki jih ima Taaffe v rokah, lahko ministerstvo kaj stori, ako hoče.«

»V zadevah učnega jezika na naših pripravnicah in tudi našega dež. šolskega nadzornika za srednje šole poslal sem (sklepu dež. šolskega sveta nasproti) dolgo in določno poročilo Conradu in obenem tudi Taaffe-ju. Zadnjemu sem bil pisal že poprej obširno v zadevah učnega in uradnega jezika sploh in se posebno glede na namene »irredentarjev« v Primorji.«

»Vesteneckova²⁾ stvar je tudi že v Taaffejevih rokah. Tudi v tej zadevi sem mu jasno pisal.«

¹⁾ Dnevnik nemške stranke na Kranjskem.

²⁾ Julij pl. Vesteneck, kot okrajni glavar v Litiji in kranjski deželni poslanec znan po svojem nasprotstvu do Slovencev.

Seksuelni problem.*)

„Mlado dekle ne pade vsled ljubezni“.

„Valjala sem se, a moja duša je bila čista — v tistem hipu — in sveta, ko je zagorela ljubezen v meni“.

Dr. Kraigher, Školjka: Pepina.

„Prej je bil občutek, potem čustvo, koncem ljubezen“.

Isto: dr. Podboj.

„Bist du der Siegreiche, der Selsbstbezwinger, der Gebieter der Sinne, der Herr dieser Tugenden — oder redet aus deinem Wunsche das Tier und die Notdurft? Über dich sollst du hinausbauen! Aber erst musst du mir selber gebaut sein, rechtwinklig an Leib und Seele!“ — („Ali si zmagonosen, samosilen, oblastnik svojih kreposti — ali govori iz tvojih želja žival in potreba? Preko sebe moraš graditi! A prej moraš sam biti dograjen, pravokoten na telesu in duši!“)

Nietzsche, Zarathustra.

III.

Poleg duhovnika in medicince se je oglasil umetnik. Dr. Kraigherjeva Školjka je umotvor po dejanju, po obrazbi (Gestaltung) oseb, po dejanstvenosti,**) po globokih mislih. Kraigherjeve glavne osebe nam verno podajajo markantne osebe današnje družbe inteligentov pri nas doma in drugod, ako dodamo, da tej družbi dajejo največji kontigent Maksi: »Ampak to je dobro, da je vsaj nekaj strahopetnosti v meni.« ... »Vest je merilo, ali je bila sreča ali greh.« ... »Kradel sem, ker je greh sladak in ker je neumen, kdor ne krade.«

Vse osebe so krepko zarisane, živo barvane, četudi neusmiljeno skeleče resnice. Ko gredo mimo čitalca, morajo ga ganiti, spominu in spoznanju vtisnejo globoke sledove. Pepina ni le najbolj umetniško izdelana postava v skromni dramatični naši literaturi, pristajala bi tudi umotvoru vsakega velikega naroda ter

*) Gl. Naši Zapiski, VIII. 101, 259.

***) dejanstvenost, Wirklichkeit, istinitost Tatsächlichkeit; dejavnost Aktivität; dejstvenost, Wirksamkeit.

vštric drugih postav, posebno drja. Podboja, Lubina in Tonina, daje odgovor na temeljno seksualno vprašanje, vsaj kolikor daleč sega razum modernega mislečega človeka. Školjka ima kot umotvor to veliko prednost, da nam odgovarja ob dejanstveni sliki življenja, ob živih osebah, ter seksualni problem postaja tako umljiv ne le omikanemu človeku, ampak tudi priprostemu gledalcu, le da zna pozorno gledati in misliti o tem, kar je videl.

Ne more škoditi Školjki nemiljena kritika Fr. K. in G. Kelemina v »Slovanu«. Kritika tega mima jedra, je osebna. Kritik Kelemina je še »zlat slovenski fant«, ki sanja o »zlatih slovenskih dekletih«, »vstvarjajočem in napredujočem slovenstvu«, čuti »utripanje slovenskega narodnega življa« in besediči z Maksom o »resnem podrobnem delu« za fetiš-narod.

Fr. K. se zdi ljubezen Pepine do Maksa in odurnost proti lastnemu možu Toninu neprirodna ter prihaja s kavzalnostjo, ki vlada med spolno nasladio in ljubeznijo. Biologično je docela prav to! Spolna naslada v človeku niti ne more nastopiti ločena od ostalih čustev, vsaj ne pri normalno razvitem človeku, pri katerem ima spolna naslada navadno za spremljevalko in naslednico simpatijo do uživanega subjekta. Biologično je ravno ta kavzalnost izvor ljubezni. Nobena človeška strast, nobeno čustvo ne vzburi tako mogočno vsega človeškega živčevja nego ona iz spolne naslade. Nobeno nima tako ogromnega odmeva v centralnem živčnem organu, v možganih. Vpliv spolne naslade na centralni organ je dokazan najbolj po duševnih boleznih, katerih velik del nastane vsled zlorabe spolne naslade. Naravno je, da človek išče subjekt, ki mu daje največjo nasladio in da potom centralnega živčevja nastopi simpatija za tak subjekt. Simpatija je sestavljeno čustvo, v družbi s spolnim nagonom bistvena sestavina ljubezni. V svojem prirodnem jedru je simpatija občutek lepote spolnega subjekta. Wo immer Schönheitsempfinden von Tieren geäussert wird, so geschieht dies bei der Gattenwahl. Die Gattenwahl giebt uns die einzigen sicheren Kriterien für die Wirksamkeit eines Wahlvermögens vom Schönen im Leben der Tiere. Die Auslese des Schönen äussert sich als Teil der sexuellen Auslese. Schönheitsempfinden und Sexualempfinden müssen in ihrer primitivsten Wurzel in irgend einem genetischen Zusammenhange stehen. (Kjerkoli živali izražajo čutenje lepote, godi se to pri izboru soproga. Ta izbor edino nam daje gotovih kriterij za dejstvenost izborne zmožnosti lepega v življenju živali. Izbera lepega izraža se kot del spolne izbere. Čutenje lepote in seksualno čutenje mo-

rajo v njih najprvotnejših koreninah stati v kakšni genetični zveznosti (A. Kronfeld).

Spolna izbira torej vstvarja čut prve lepote. Spomin na spolno naslado vzbuja hrepenenje po istem predmetu, vzbuja čut lepote in to prenaša na predmet. Lepota predmeta postane nova spolna vaba.

Die Schönheit ist nicht bloss Ursache, sondern vielleicht häufiger noch die Wirkung der Liebe. Aus unserem Innern heraus strahlt die Schönheit auf den geliebten Gegenstand und umgibt ihn mit stets neuen Reizen. (Lepota ni le vzrok, ampak morda češče še učinek ljubezni. Iz naše notranjosti ven žari lepota na ljubljene predmet in ga obdaja zdržema z novimi mikii.) (Dr. W. Jerusalem). Le pri divjaku in divji živali je spolna naslada mik zase. Že pri domačih živalih, ki družno žive, se da zasledovati simpatija po ponovni spojitvi. Smemo tudi trditi, da večja simpatija nastopi ob večji nasladi. Več ko je tangiranih živčnih centrov, prej mora simpatija kot sintetično čustvo nastopiti. Ljubezen končno ni drugega nego temeljni spolni nagon v korelativni zvezi z močnejšimi nagoni in čustvi človeka. Prinodoslovno si niti ne moremo misliti, da nastopi spolna naslada ločena od ostalih čustev človeka. Bolj ko je normalen človek intelektualno razvit, intenzivnejša mora biti vzajemnost čustev. In nič drugega ni vladanje samega sebe, nego zavedno uživanje tako, da se izprosti kolikor mogoče močnih čustev.

In kaka je Pavlina? Dr. Kraigher hoče nam v njej predstaviti jak spolni značaj. Ne navadno pohotnico, ampak žensko, kateri spolna naslada na sebi ne daje zadoščenja, katera je dolgo zaman v spolni nasladi iskala ljubezni, a je ni našla; bogat život, bujen spol, razvit intelekt, ki niso mogli najti zadovoljstva v mehničnem dotikanju spolovil. Pavlini ne zadošča diganje in mrsenje (Flirt)*. Išče moža, dušo, nasloniti se hoče ob krepak značaj, poln volje in duševne moči. Išče harmonije sebe z drugim bitjem, šele v tej bi našla zadoščenja in šele ob tej začuti vso mogočnost prirodne spolne naslade. Hoče in zna dati ves svoj život, vso svojo dušo in išče toliko v moškem bitju. Pavlina je tip, ki kaže, da pri normalnem inteligentnem človeku jakega spola ne daje spolna naslada na sebi zadoščenja in da nje uživanje često vzbuja stud.

*) Flirt, spolno igranje v ljubezni, t. j. vse izvrševanje spolnega nagona izjemši sojtja (coitus): mrsiti se, sich mit einem Weibe abgeben, carisieren, Caf-Plet, ker se pri flirtu spolovila mrsijo t. j. sluzé ter digati se, sich einander geschlechtlich reizen; flirt je torej diganje z nastopajočim mrsenjem. Za gospodo je dobro, da ima anglo saksonski izraz Fleard-igranje za te resne fiziološke pojave.

V mladem, nepokvarjenem Maksu naj bi našla harmonično bitje. Do njega je iskala spolne naslade, kakor človek hrepeni po izpremembi in tvornosti, da se iznebi vsakdanjega duhomornega življenja. Ravno praznosta, ki je obstajala pri spolnem občevanju, jo je storila tem pripravnejšo, da se je v njej vzbudila višja ljubezen. Kljubu vsej praznoti, vsej razočaranosti in resignaciji, takrat ko obupava tudi nad svojim Maksom, ko izgublja upanje najti visoko ljubezen, jo navdajajo še misli: »Življenje je lepo, a ljudje so grdi in njih hinavščina (t. j. ljubezen vrste je veličastna) ali kakor pravi dr. Podboj: »Ljubezen (t. j. ljubezen vrste) je resnica vseh resnic, kakor je ljubimkanje (flirt) laž vseh laži.

»Die grosse Liebe entsteht nur, wenn das Verlangen nach einem Wesen des anderen Geschlechtes mit der Sehnsucht nach einer Seele unserer eigenen Art verschmilzt.« (Velika ljubezen postane le, ako se želja po bitju drugega spola strne s hrepenenjem po duši lastne vrste). Die Liebe ist noch immer das naturbestimmte Verlangen des Mannes und des Weibes zu einander, um die Gattung fortzupflanzen, dazu die Sehnsucht nach der Menschenseele, die uns vor dem Fremdlingsgefühl auf Erden erlösen soll. (Ljubezen je še vedno prirodno poželenje moža in žene enega po drugem, da zarajata pleme, k temu pa hrepenenje po človeški duši, katero naj nas reši čustva tujinstva na zemlji). Ellen Key: »Die Liebe kennt kein Gesetz, als sich selbst. Sie ist göttlich durch sich selbst. Sie bedarf nicht der Weihe des Glaubens.« (Ljubezen ne pozna nobenega zakona nego samo sebe. Božja je po sebi. Ni ji treba posvetitve po veri). Feuerbach: »Die Liebe bedeutet nicht an erster Stelle einen subjektiven Affekt, sondern ein Weiterwerden des Lebens dadurch, dass es sich in das Leben eines anderen versetzt, ihm in sich aufnimmt und in solcher Bewegung selbst ein grösseres, weiteres, endloses wird.« (Ljubezen ne pomenja na prvem mestu subjektivnega afekta, ampak razširitev življenja v tem, da se prestavlja v drugega, ga sprejme vase in s tem gibanjem postane samo večje, širše, brezkončno). Der Mensch ist einer Liebe fähig, in der ein Auflösen des ersten und ein Gewinnen eines neuen Selbst erfolgt. (Človek je zmožen ljubezni, v kateri se razpusti njegovo jestvo*) in prenovi v drugo.) Eucken. Ta moderni filozof psihično ljubezen razlaga tako, da docela odgovarja fiziološki podlagi. Pri spolni spojitvi postane vsled združitve dvojnega života nov plod, ki obsega ne le vsebino obeh, ampak predstavlja razširitev vsebine novega individua v

*) jestvo-das Ich, das Selbst, conf. hrv. jastvo.

vrsti. Rekli bi potem, da psihična ljubezen ni nič drugega, nego vzporeden pojav centralnega živčevja, ki odgovarja fiziološki spojitvi teles.

Ljubezen je torej komplicirano sintetično čustvo. V svojem razvoju kaže fiziološki temelj, mehanično spojitev dveh spolovil z največjo naslodo v svrhu zaroditve novega bitja; željo po mladosti in lepoti od moške strani, željo po moči od ženske strani; končno stremenje po harmoniji moža z ženo, iskanje cele, slične duše. To bi odgovarjalo izreku dr. Podboja: »Najprej občutek, potem čustva, potem ljubezen.« Enostaven prirodni pojav v početku, estetično čustvo v sredi, strnitev človeške celote na koncu razvoja. »Denn so wie die Kultur die persönliche Liebe entwickelt hat, ist diese so zusammengesetzt, so umfassend und eingreifend geworden, dass sie nicht nur an und für sich unabhängig von der Arterhaltung einen grossen Lebenswert bildet, sondern auch alle anderen Werte hebt oder mindert. (Tako kakor je kultura osebno ljubezen razvila, tako je postala zložena, obsežna in zajemna, da tvori ne le sama na sebi, neodvisno od vzdrževanja vrste veliko življensko vrednost, ampak da tudi vse druge vrednosti ali dviga ali niža). Ellen Key.

Pavlina nam predstavlja visoko človeško ljubezen, ljubezen krepke žene, proste socialnih vezi in vesti. Ljubezen jo dela čisto, jo dvigne tako visoko, da je ne dotika to, kar je bilo poprej med njo in drugimi. »Nič se ni zgodilo med nama, ne danes ne kedaj poprej,« pravi Lubinu, ponosne besede, katere je v stanu izreči le visoka ljubezen. »V meni je postalo čisto in sveto, ko me je (Maks) objel«. Nje ljubezen je visoka ljubezen, ker gre preko hrepenenja spojitve teles v hrepenenje po harmoniji duš. Kako bolešno Pavlina zaječi: »Tudi ti si iz duše in mesa kakor drugi, tudi tebe vlada meso bolj nego duša!« Ko jo prevzame prepričanje, da ni moža, ki bi znal ljubiti z dušo, ko zakipi v njej: vsi ste mrsniki! raztrga se nje možganjska vez in v duševni brednji zavihiti bič.

Fr. K. noče take Pavline. Dejanski »vest, strahopetnost in kradnja« ne dopuščajo med nami misliti na take krepke žene! Truma občinstva so Maks! Med spolno naslodo in ljubeznijo so kavzalne vezi, ergo nam je dr. Kraigher v Pavlini naslikal nerealno figuro, tako modruje Fr. K. Ni razumel velike poetične figure Pavline, na kateri je izražena ljubezen v celem svojem obsegu od prirodnega spolnega mimo estetičnega čustva do hrepenenja po harmoniji duš.

Dr. Kraigher nam je dal poetično figuro, veliko žensko figuro, katere seveda v dejanskem življenju ni. »So selten wie der Zufall ihres Zusammentreffens, ist die eigentlich leidenschaftliche Liebe. Weil die Möglichkeit einer solchen in einem Jeden vorhanden ist, sind uns die Darstellungen derselben in den Dichterwerken verständlich.« (Tako redko, kakor slučaj srečanja dveh enakih individujev, je tudi prava strastna ljubezen. Ker pa je dana mogočest take v vsakem od nas, razumemo nje predstavljanje v pesniških delih). Schopenhauer. Res je prava strastna ljubezen le abstraktna, ljubezen vrste. »Die Sehnsucht der Liebe kann ihren Stoff nicht entnehmen aus den Bedürfnissen eines ephemeren Individuums, sondern sie sind die Seufzer des Geistes der Gattung. Die Gattung allein hat unendliches Leben und ist daher unendlicher Wünsche und Befriedigung und unendlicher Schmerzen fähig. (Hrepenenje ljubezni ne more zajemati snovi iz potreb dnevnega poedinca, zato je vzdih duha vrste. Le vrsta ima neskončno življenje, je torej zmožna neskončnih želja in zadoščevanja in neskončnih bolesi) — pravi isti Schopenhauer.

Pavlina, polna prirodne spolne moči, hrepenenja po lepoti in po vzajemnosti duše, je seveda le poezija, Fr. P. pa ima prav, da vlada v navadnem življenju kavzalnost. In priprosti kmet je docela edin s Fr. K., ko je prepričan, kadar se domeniata kmečki ženin in nevesta za doto, pa sta se poprej komaj kdaj videla, ali sta si celo odurna, — »da se že privadita«. Mari hoče Fr. K., naj poet slika take kavzalnosti? Ljubezen Pavline je najvišja moč prirode v človeku, višek hrepenenja in višek naslade, čiste in lepe: »Moja duša je bila čista v trenutku in sveta, ko je zagorela ljubezen v meni.«

Tudi ljubezen Ibsenove Schwanhilde je visoka ljubezen, a Schwanhilde zaveđa se nedosegljivosti ideala. Zvestoba je le v vsakdanjem življenju s trdnim bližnjim in mogočim ciljem. Schwanhilde noče kaliti svoje visoke ljubezni, zato poroči imovitega moža. Temu bo lahko služila zvesto, ob njem bode prenašala prizanesljivo vsakdanjosti življenja, globoko v sebi pa bode skrivala in čuvala svojo visoko ljubezen. Zato je Ibsen spisal komedijo, in ker Pavlina ne razume nedosegljivosti ideala, je spisal Dr. Kraigher tragedijo. Motiv neke nove vrste drame bi morala biti Fr. K.-jeva kavzalnost naslade in simpatije.

Seksuelno vprašanje je prepleteno z vprašanjem materinstva in žensko emancipacijo. Materinstvo je prvi korak iz živalske potrebe v človeško ljubezen — emancipacija žene odtrganje od biološke funkcije žene. Ako se je Dr. Kraigher taknil v naj-

manjši mogoči meri teh problemov, Školjka le pridobiva na stvarni vsebini.

Naslov Kraigherjeve tragedije sam je značilen. Neznatna je školjka, a utegne imeti v sebi biser. Ne iščemo školjke, iščemo biser v njej. A biseri so redki, najčešče smo vlovili školjko zaman, dobili smo le luščino, bisera ni bilo. Lov za visoko ljubeznijo je lov na školjko. Presrečen, kdor je v školjki našel biser. In kdor je življenje zastavil, da biser dobi, pogine. Kljub vsej različnosti vsebine Dr. Kraigherjeve Školjke in Ibsenove Komedije ljubezni ni le vzporednost med njima, tudi odgovor na rešitev problema ljubezni je isti. Kaj je ljubezen dejansveno? Moje hrepenenje po biseru, ki ga hočem imeti celoma in le jaz. Takih biserov ni v vsakdanjem življenju. Le moje hrepenenje je veliko in lepo, morda tudi tvoje in še drugega. Ko pa prestopi to hrepenenje prag moje duše in tvoje, ni skladu med njim in vsakdanjostjo. Močnejše in višje ko je moje čustvo, težji je sklad s subjektom mojega hrepenenja, in kedar je moje čustvo absolutno, postane ta sklad nemogoč. Dr. Kraigher nam je kot umetnik narisal neskončno hrepenenje ljubezni žejne duše, ki je verovala, da jo mora najti; našla je ni, zato je moral spisati tragedijo. Ibsen nam je narisal tudi močno hrepenenje, katerega pa je razum nadvladal, da take vzajemne ljubezni v dejanstvenem življenju ni, zato je moral spisati komedijo. Med njima obema je široki mogočni tok vsakdanjega življenja, katerega nositelji so normalno razviti ljudje, v katerih vlada ravnotežje med čustvom in razumom kot plod vsakdanjega dela in truda za obstanek. Fr. K. in Kelemina oba vidita le to istinito vrvenje vsakdanjosti, zaradi tega sta oba slepa za tragiko Školjke. V dejanstvenem življenju, vest, bojazen pred občinstvom, kavzalnost spolne naslade in simpatije vstarjajo vsakdanjo ljubezen. Normalen človek ne išče biserov, zadovoljuje se s tem, kar mu prinaša vsakdanji trud, in najde potem odmor ob strani sličnega mu človeka. Konflikt med vsakdanjim življenjem in idealom, zvišanje čustva nad razumom daje pesniku snov za tragedije in komedije. Vsakdanje življenje z vso svojo pestrostjo pa nam daje snov za razprave. Fr. K. in Kelemina oba sta morala dvakrat prečitati kritiko našega Cankarja, ki s par krepkimi potezami tako lepo preceni Školjko: »Tragedija hrepenenja duše, na telo priklenjene; neskladnega dneva s harmonijo večnosti..... ideja trpljenja polnega, v srce grizečega, srca ubijočega iskanja..... te tragedije ne doživi le Pavlina, dožive jo vsi ljudje, ki jih je Kraigher postavil na oder.«

Fr. K. pri drugi markantni osebi Školjke, drju. Podboju, očita »mladega starca«. Fr. K. ne vidi nič tragičnega in poetičnega na njem. Res prozaična prikazen: ko se je človek izživel in ima »lepša« leta za seboj, zahoče se mu po prijateljici! Nasprotno: Dr. Podboj predstavlja krepko individualnost, ki je našla v sebi moč, dvigniti se iz vsakdanjega življenja v zavedni, jaki moški ljubezni. Dr. Podboj je antiteza hrepenenju po absolutni, visoki ljubezni Pavline. Dr. Kraigher je navlašč dal Dr. Podboju 36 let. To je moška postava v polni moči spola in intelekta, v dobi, ko je akme najvišja in ko pri vsakem normalno razvitem človeku intelekt jame vladati čustva. Intelekt mu kaže vso praznoto njegovega dotedanjega uživanja, a pokaže mu jo še le tedaj, ko je našel žensko bitje, h kateremu ga vleče sorodnost duše, čustvovanja. Ljubezen ni vezana na dobo. Bourget je, ki nam je naslikal toliko umetniških postav s tezo: ljubezen ne pozna let. »Die tiefste Tragik der Liebe ist, dass viele Menschen erst, nachdem Seele und Sinne aus ihren Irrtümern gelernt haben, für die grosse Liebe reif sind, die aus zwei Wesen ein vollkommenes schaffen kann.« (Najgloblja tragika ljubezni je, da je mnogo ljudi godnih za veliko ljubezen, ki more iz dveh bitij vstvariti popolnejše, šele takrat, ko so čuti in duša poizkusili zmoto). Ellen Key.

Dr. Podboj se je učil iz blodenj in prišel do spoznanja, predno ga je tragika spolne nezmožnosti zadela. Dr. Podboj ne ljubi prvič, a velja: »Für den, der mehr als einmal liebt, kann es kaum einen anderen sittlichen Massstab geben als für den, der nur einmal liebt, den Massstab der Lebenssteigerung«. Ni drugega moralstvenega merila za onega, ki večkrat ljubi, kakor za onega, ki enkrat ljubi — merilo dviganja življenja. Key.

Fiziološko je docela ugotovljeno, da je mož v starosti dr. Podboja sposoben polne in visoke ljubezni, in kontrast prejšnje zlorabe spolne naslade z ono, ki je v zvezi s pravo ljubeznijo, tem višje stopnjuje novo naslado. Dr. Podboj se mi zdi kakor granitna postava med okolico, kipečo in propadajočo od strasti ali cinična in banalna. Dr. Podboj je mojstrsko narisan značaj slovenskega inteligenta, ki je izšel iz kmečkega sloja. Takí so, kolikor imamo krepkih slovenskih inteligentov, in malo jih je! Obraz drja. Podboja tudi odgovarja drugi resnici, da ljubezenska strast mladosti navadno ne pride do cilja. Človek je po narodi za polno ljubezen šele goden, kadar so vse telesne in duševne moči človeka polno razvite. In ta razvoj je pri možu od 25. do 40. leta. Die Weiber geben dem Alter von 30—35 Jahren den

Vorzug, namentlich vor dem Jünglinge, weil sie nicht von dem Geschmack, sondern vom Instinkt geleitet werden, welcher in jenem Alter die Akme der Zeugungskraft erkennt. (Ženske dajejo prednost starosti od 30 do 35 let, posebno pred mladeničem, ker jih ne vodi toliko ukus nego instinkt, ki v onej starosti spozna višek plodilnosti.) Schopenhauer. Seksualni biolog R. Müller stavi višek oplojne moči celo v 40. leto. Izkušnja po drugi strani uči, da je jakost (t. j. Stärke, odpornost in trajnost) prve mladeniške ljubezni zelo redka, ker je taka ljubezen plod čustvenosti in navadno slučajna — torej le slučajna simpatija duš. Eine Ehe, die auf Jugendtrieb, gegründet wird, ist wunderselten von Dauer. (Čudom redko je zakon, ki temelji v mladostnem nagonu, trajen.) Hope Bridge.

Tonin je gola spolna strast, krepko zarisan tip. Njega intelekt je obrnjen na dnevne posle. Egoizem pridobivanja mu je voditelj. Duša njegova pa je enostranska, manjka ji hrepenenja po polni ljubezni. Ne išče duše v Pepini, ne išče duševne harmonije z njo, ničesar ni storil, da bi Pavlino dvignil k sebi, koprnel je le po njenem bujnem telesu, iskal je najvišje mogoče naslade v tem, da se da le njemu. Tonin ne zna duhovno živeti, ne zna iskati zadoščenja duši. Zato za njegajenja imeti življenje vrednost, ko pride do spoznanja, da Pavlina noče in ne more zadostiti njegovi spolni strasti.

Lubin nam predstavlja moža hladnega razuma, ki išče nasladi, kjer jo majde, si jo stopnjuje, kolikor more, a ne pozna visoke strasti, ki prevzame notranjost celega človeka. Nič mu ni na tem, da zapelje mlado bitje, vseeno mu je, ali je subjekt njegove naslade vezan na drugega. Lubin ne pozna visoke ljubezni, vse mu je spolnost. Njemu zadoščajo dosegljive naslade aktualnega življenja. Tuja mu je strastna ljubezen, katero opeva francoski pesnik ljubezni, Musset:

„Kaj mi je življenje, smrt.
Ko ljubim, rad trpim in rad bledim!
Ko ljubim, dam svoj genij za poljub!“

Lubin se spolno naslaja kakor pivec, čašo vrže preč. Za Lubine ne more biti tragičnega konflikta, dokler imajo telesnih moči. Zadene jih v postarnosti, ako razum ne najde izhoda v edinem cilju: pridobivanje.

Pavlina, ki išče absolutne, visoke ljubezni s celim svojim bitjem, mora poginiti. Tonin s svojo golo spolno strastjo mora poginiti za njo. Podboj, v katerem razum in čustvo stopita v

soglasje, dvigne se do prave moške ljubezni. Lubin in Maks nam predstavljata veliko maso občinstva, katero vodi račun, vest in strahopetnost, t. j. prepovedi in zapovedi, kaj sme in kaj ne sme, kje je greh, kje ga ni, kaj je sreča, kaj ni. Pavlina si hoče srečo sama vzeti, ne pozna ne prepovedi in zapovedi, ne vezi družbe. Tonin išče spolno strast brez vesti in strahopetnosti. Lubin nima zmožnosti strasti in ljubezni. Podboj najde harmonijo volje in čustva, kakor pravi Bourgét: »Razvijaj v sebi dve sili, izven katerih je vse gnjilo: ljubezen in voljo«. To so štiri markantne figure, ki nam predstavljajo glavne tipe spolnega človeka, zato redki v svoji tipičnosti v dejanstvenosti. To so enotni, jaki značaji, ki ne omahujejo. Maks je razdvojenost in vsakdanjost, vzame naslado, kjer jo sme brez truda in strahu pred sodbo drugih, kar mu je vest. Dr. Kraigher nam slika glavne markantne tipe kulturnega človeka, dočim ima Fr. K. pred očmi normalne, vsakdanje ljudi in s tega stališča kritikuje Školjko. »Das wahre menschliche Ideal steht näher dem Alltagsmenschen, als einem verbildeten Ausnahmswesen.« (Resnični človeški ideal stoji bližje vsakdanjemu človeku, nego preizobraženemu, izjemnemu bitju). Forel.

Istinito nam delavec in poljedelec dajeta maso srednjega normalnega človeka. Dnevno delo mu krepi život, ne pušča prekipevati strasti in čustva. Iz tega mogočnega sloja se prenavlja človek, iz tega velikega morja prihranjenih človeških moči se dvigajo kakor valovi in doline v razvoju civilizacije in hiperkulture tipi: Lubin, Tonin, Podboj, Pavlina. Maks je najklavnejša slika naše civilizacije, predstavitelja razdvojenega življenja inteligenta, ki se ni dokopal do samostojnega izpoznanja, inteligent, ki je ostal sredi pota — najpogostejši tip naše slovenske takozvane olikane družbe.

Ako nam Dr. Kraigher v Školjki podaja umetniške postavbe seksualnih tipov, odgovarjajo njegove misli moderni vedi. Ali je dr. Kraigher to črpal iz vseučiliščnih skript, ali je njegova intuicija, to je za vrednost Školjke kot umotvora pač malo merodajno. Odločilno je, da vsak, kdor čita zdušno Školjko, dobi vtis, da so Školjkinini tipi ustvaritev pesniške intuicije.

Dr. Kraigher je prišel do zaključka o seksualnem vprašanju: 1.) najprej občutek, potem čustvo, potem ljubezen; 2.) normalen človek ne najde ljubezni v goli nasladi in strasti; 3.) brez ljubezni človek ne more biti srečen; 4.) eksces spolne strasti in absolutno ljubezensko hrepenenje mora priti v konflikt z življenjem; 5.)

edino prava oblika spolne ljubezni v človeški družbi je monogamija.

Do istih rezultatov pridemo tudi potom seksualne biologije, ob študiju seksualnega problema sploh.

V. M—I:

M. V. Lomonosov. (1711—1765.)

K dvestoletnici njegovega rojstva.

Z brezobzirno silo je reformiral Peter Veliki Rusijo. A reformacija s silo izvedena je bila samo zunanja, reformirana je bila armada, državna uprava, prišli so nemški profesorji, nemški uradniki, a rusko duševno življenje je zbudil šele Lomonosov — kar je bil Peter Veliki na političnem in administrativnem polju, je bil Lomonosov na duševnem polju. »Lomonosov je bil velik človek. Med Petrom I. in Katarino II. je on edini samobitni delavec prosvete. On je ustvaril univerzo, ali bolje rečeno, on sam je bil prva naša univerza. — Združivši nenavadno silo volje z nenavadno silo razuma je objemal vse panoge prosvete. Hrepenenje po znanstvu je bila najsilnejša strast duše strasti polne. Zgodovinar, retorik, mehanik, mineralog, umetnik in pesnik — vse je proučeval in proniknil. Prvi se vglubi v zgodovino domovine, utrdi pravila njenega skupnega jezika, in daje zakone in obrazce klasičnega krasnorečja...« (Puškin.)¹⁾

Mihajl Vasiljevič Lomonosov — sin kmeta ribiča — se je rodil leta 1711²⁾ v severni Rusiji v anhangelski guberniji. Prve knjige, katere je kot deček čital, so bile: gramatika Smotrickega, aritmetika Magnickega in neki psalter. Leta 1730. se odpravi v Moskvo in vstopi meseca januarja 1731 v moskovsko akademijo, kjer je prejel cerkovno-sholastično izobrazbo. Kljub veliki bedi — imel je tri kopejke na dan: »tako sem živel pet let, a znanstva nisem ostavil« — je kmalu prekosil svoje tovariše. 1734. l. vstopi v kijevsko akademijo, da bi se izučil v filozofiji in prirodnih vedah, a kmalu se zopet vrne v Moskvo, od koder ga pošljejo v Petrograd, ko potrebuje petrograjska akademična gimnazija dvanajst najboljših učencev moskovske akademije. Osem mesecev kasneje

¹⁾ Сочиненія А. С. Пушкина. Изданіе А. С. Суворина IX. 337. 183. 184.

²⁾ Lomonosova biograf Pekarskij navaja leto 1712., a Suhomlinov 1711.

(septembra 1736 l.) pošlje akademija Lomonosova in dva druga dijaka v inozemstvo za proučevanje prirodnih ved. Kmalu je izvedela akademija, po poročilih profesorja Wolffa¹⁾ o burnem življenju ruskih dijakov — Lomonosov se je tudi na tem polju odlikoval — in jih poslala v Freiburg k prof. Henckelu, kateri je dobil obenem nalogo nadzorovati ruske dijake — umevno, da je prišlo radi tega med dijaki in profesorjem kmalu do prepira. Lomonosov zapusti Freiburg in potuje zopet v Marburg: poroka, beg iz Marburga radi preobilice dolgov, vinjenega ga zapišejo v rekrute, kmalu zbeži od vojakov, a končno, ko mu pošlje akademija večjo vsoto za potovanje in poplačanje dolgov, se vrne Lomonosov zopet v Rusijo (1741). Leto kasneje je bil imenovan za adjunkta v akademiji, a leta 1745. za profesorja kemije — do smrti 1865.

Peter Veliki je poklical ob času svoje reformacije veliko število Nemcev v Rusijo. Tako je bila tudi akademija, ko nastopi Lomonosov službo, skoraj popolnoma v nemških rokah — zraven tega je vladal nered posebno v administraciji akademije. Znanstvena dela so bila pisana v latinskem, nemškem ali francoskem jeziku. Lomonosova želja pa je bila, da bi zastopali rusko znanstvo Rusi in ne tujci, da bi rodila Rusija »lastne Platone in Newton«. V nemških profesorjih je videl sovražnike ruskega življa in pričel je oster boj proti oblastnim profesorjem in uradnikom akademije. Večkrat je prišlo do zelo burnih nastopov in celo do javnih škandalov. Tako n. pr. je nekemu pri akademiji uslužbenemu Nemcu nabil goste in ženo — gospodar sam pa je zbežal skoz okno; drugič zopet pride pijan v akademijo, zmerja profesorje vse vprek in žuga nekemu profesorju, da mu bo »zobe popravil«. V svoji strasti je seveda tudi marsikdaj dobri stvari in ideji, katero je hotel izvesti, več škodoval nego koristil in nesimpatično nas dirne njegovo sovraštvo do tako odličnih zgodovinarjev kot sta bila Müller in Schlözer.²⁾ Kljub vsem bojem in kljub temu, da je dvor — posebno Elizabeta Petrovna — podpiral ruske ljudi, ni mogla izhajati akademija še dolgo vrsto let brez nemških profesorjev. Starejši literarni zgodovinarji pripisujejo Lomonosovim bojem z Nemci veliko važnost, a Jagič (Ruska književnost u osemnaestom stoljeću. Zagreb 1895., str. 66) sodi o tem: »Dakle neka se jedna stranka, tako zvana slavjano-

¹⁾ Učitelj ruskih dijakov v Marburgu je bil Chr. Wolff (1679. 1754.), znani filozof in matematik.

²⁾ G. Fr. Müller (1705—1783.) in Aug. Schlözer (1735—1809.) odlična zgodovinarja — rodom Nemca — se sta bavila mnogo s proučevanjem ruske zgodovine.

filška, divi Lomonosovu i njegovoj borbi s Nijemcema koliko joj drago, mi smijemo ostati kot toga hladni več zato, što je upravo u tom pitanju Lomonosov pretrpio fiasko te kad ne bi bio uradilo ništo drugo, van što se svadjao s Milerom, Šlecerom i drugim akademcima, ne bi se njegovo ime danas više ni spominjalo. On nije trpio svojih njemačkih kolega u akademiji, a svoje poetske misli ipak je najviše zaodijevao odijelom njemačkoga kroja! — a gotovo je, da niso bili ti boji brez vsakega zmisla; saj so bili med nemškimi kolegi tudi marsikateri, ki jim je bilo znanstvo deveta briga in akademija je bila v neredu. (Primeri Пышна : Петриа рускоѣ литературы III. XXXV). Lomonosov je vpeljal ruski živelj v akademijo in to ni mala reč, če pomislimo, da se je moral šele boriti za reševanje naučnih in kulturnih del v ruskem jeziku.

Lomonosov je bil prvi Rus, ki je bil v naravoslovnih vedah na vrhuncu takratnega znanja in je z lastnim delom to znanje bogatil. Tako je n. pr. ob istem času kakor Franklin raziskoval zračno elektriko, kot prvi je tudi trdil, da je nastal premog iz šote, da je jantar smola in ne mineral i. dr., tako da »ne samo sodobniki so se klanjali geniju Lomonosovu, marveč tudi ob našem času priznavajo znanstveniki v njegovih delih mnogo globokih in svetlih idej, katere so bile v takratnem času popolnoma nova odkritja, in katere niso še v sedanjem času izgubile svoje vrednosti.« (A. M. Скабичевский. Русские писатели. СПб. 1908. 25.) Lomonosov je bil prvi ruski zastopnik posvetnega znanstva, on je strl verige, s katerimi je okovala srednjeveška sholastika rusko mišljenje in rusko prosveto — pokazal je zmisel posvetnega znanstva kot podlage nove filozofije, ki ima podreti srednjeveško tradicijo.

Lomonosov pesnik. Prvo poetično delo, večjega pomena, je napisal Lomonosov leta 1739., ko je bival v inozemstvu: oda »Na osvojenje Hotina« v čast zmage nad Turkom — polna mladeniškega navdušenja, spoštovanja do genija Petra Velikega in ljubezni do domovine. Odi je dodal: »Pismo o pravih ruskega stihotvorstva«, v katerem je utrdil nauk o naglasnem merilu ruskega verza. Prvi pesnik, ki je uporabil naglasno merilo ni bil Lomonosov, temveč Simeon Polockij. Ode, katere je Lomonosov napisal — po nemških in francoskih vzorcih, nimajo bogvedi kolike umetniške vrednosti — pisane so v visokodonečem slogu brez pravega poetičnega duha: »Njegove ode, pisane po vzorcu nemških pesnikov, ki so v sami Nemčiji že zdavnaj pozabljeni, so utrudljive in nadute. (Puškin IX. 338.) Kljub temu pa daleko prekaša svoje predhodnike, jezik mu je lahkejši, čistejši in naravnejši. Marsikatera oda ima včasih lepo misel in impozantne slike,

posebno one, v katerih opeva veličanstvo Boga in naravne pojave; v smelih potezah proslavlja krasote severne luči, zime in morja. Slavnostnih napisov in od v proslavo različnih dogodkov v carski hiši ne manjka, pisane so pač v konvencionalnem tonu z navadnimi frazami in komplimenti. Lomonosov je prevajal tudi iz tujih pisateljev — tako iz Fenelona, knjige Job in starih klasikov. Med njegovimi deli nahajamo marsikaj didaktičnega, tako n. pr. »Pismo o koristi stekla« i. dr. včasih prepleteno z zdravim humorističnim opazovanjem. Naravoslovec-znanstvenik je jemal motive za pesniške proizvode večinoma iz narave — umevno, da je večkrat pesnik zaostal za znanstvenikom, in se nam zdijo njegovi poetični izdelki večkrat bolj podobni znanstvenemu spisu. Sodobniki so Lomonosova kot pesnika visoko čislali, a vobče velja o pesniku Lomonosovu Puškinova sodba: »Spoštujem v njem velikega človeka, a ne velikega pesnika.« (VIII. 197.)

Veliko zaslugu si je pridobil Lomonosov za razvoj ruskega literarnega jezika. Ob času Petra Velikega lahko govorimo o treh jezikih: »Slavjanski«, to je cerkovni jezik, ki je odrevenel v sponah grškega jezika, posebno grške sintakse; uradni in družabni jezik, pomešan z nebrom tujk, ki so prišle ob času Petra Velikega v ruski jezik. Novejša raziskavanja H. A. Смирновъ: Западное влияние на русский языкъ въ Петровскую эпоху. II. Словарь иностранныхъ словъ, вошедшихъ въ русский языкъ въ эпоху Петра Великаго. СПб. 1910] naštevajo približno tritisoč tujk, večinoma iz nemškega, francoskega in holandskega jezika. Temu nasproti stoji pravi narodni ruski jezik. Knjižni jezik je bil v sponah cerkovnega jezika in Lomonosov je prvi vsaj nekoliko pretrgal spono in tako ugladil pot poznejšim pisateljem. Na Lomonosova samega je pa še močno vplival cerkovni jezik, cenil ga je kot zgodovinsko podlago ruskega jezika, ker je bila v cerkovnem jeziku pisana vsa starejša literatura. V razpravi: »O koristi cerkovnih knjig v ruskem jeziku« podaja Lomonosov dokaj čudno teorijo o treh slogih: nizki slog, ki se najbolj bliža narodnemu jeziku, za komedije, pesni, epigrame itd.; visoki in srednji slog, za ode elegije, drame itd. sta zmes, slavjanskega in narodnega jezika — zdi se, da se Lomonosov ni upal kar na prvi mah podreti popolnoma konservativno pisavo, a vendar pomeni Lomonosova teorija — še bolj pa Lomonosova jezik sam prvi korak »k demokratizaciji ruskega literarnega jezika« [Туде: Очеркъ исторіи современнаго литературнаго русскаго языка. СПб. 1908], to je približanje literarnega jezika k jeziku priprostega ruskega naroda. Z narodnim jezikom

se je bavil Lomonosov posebno v svoji »Ruski slovnici«, ki je ostala do leta 1802 edina ruska slovnica in ki nam priča, da je imel Lomonosov dokaj objektivnosti in razumevanja jezikovnih pojavov. Pravila, katera Lomonosov daje, imajo za podlago natančno opazovanje žive govorice. »Ne predpise dajati jeziku, a opazovati ga in iz uporabe pravila spoznati je bila popolnoma prava podlaga« [Ипать: История славянской филологии. СПб. 1910]. Zanimivo je, da je že Lomonosov s primerjanjem besed prišel do zaključka, da so ruski, grški, latinski in nemški jezik sorodni — tudi o zgodovinskem razvoju jezika je že govoril. Ruski jezik je Lomonosov delil na tri narečja: moskovsko narečje, severno ali pomorsko in malorusko narečje. Kako je Lomonosov ruski jezik ljubil in cenil, nam dokazuje sledeči odlomek iz posvečenja »Ruske slovnice« knezu Pavlu Petroviču:

»Karl V., rimski imperator, je pravil, da se spodobi govoriti v španskem jeziku z Bogom, v francoskem jeziku s prijatelji, v nemškem s sovražniki, v italijanskem z ženskami. A če bi bil on poznal ruski jezik, bi bil dodal, da bi lahko v ruskem jeziku z vsemi onimi govoril, ker bi našel v njem veličastno krasoto španskega, živost francoskega, krepost nemškega in nežnost italijanskega, vrh vsega pa še bogastvo in možnost kratkega izražanja grškega in latinskega jezika. Za podrobno dokazovanje tega bi potreboval drugega mesta in prilike. Mene je o tem popolnoma prepričala dolgotrajna upotreba ruskega jezika. Silno krasnorečje Ciceronovo, krasna Vergilijeva resnoba, Ovidijevo prijetno govornišstvo ne izgubljajo nič svoje dostojnosti v ruskem jeziku. Najfinejši filozofični pojmi in premišljevanje, raznolična naravstvena svojstva in premembe, ki se nahajajo v vidnem svetu in v človeškem občevanju, imajo pri nas primerne besede. Ako pa ne moremo česa natančno povedati, tedaj moramo to pripisati nezadostnemu znanju, a ne našemu jeziku. Kdor se včasih vglubi vanj in kot voditelja upotrebuje filozofične pojme o človeškem govoru, bo spoznal neizmerno široko polje — ali bolje rečeno, skoraj brezmejno morje.«

Šele v poznejšem času so se pričeli ruski znanstveniki (in sicer strokovnjaki) zanimati za znanstvena dela Lomonosovega. Posebnega zanimanja vredna je v tem oziru pred kratkim časom izišla knjiga: 1711—1911. Ломоносовский сборник. Изд. Императорской академии наукъ. СПб. 1911. Naj dodam tu iz omenjene knjige glavne točke Lomonosovega znanstvenega dela [str. 107—111:]

Pravilno razumevanje zakona večnosti materije.

Pravilno predstavljanje prvega principa termodinamike. Lomonosov je s popolno točnostjo zasledil vez med toploto in mehničnim delom.

Ustanovitev temeljnih naukov atomske teorije.

Lomonosov je bil eden izmed prvih ustanoviteljev zračne teorije luči in elektrike. Posebno točno je začrtal pojem kemičnih elementov, kemične sinteze in analize.

Spis, iz katerega sem navel prejšnje citate, se končuje s sledečimi besedami: Ko je bil položen v grob veliki, ruski, narodni genij, so dali njegova dela v arhiv, in mi šele zdaj — 200 let po njegovem rojstvu razumevamo ves pomen te izgube za rusko znanstvo. —

Zanimivo je, da ni bil Lomonosov samo pesnik in znanstvenik, temveč tudi mozaični slikar. Makarenko navede 12 [+ 4 ?] mozaičnih slik Lomonosovega. [prim. Макаренко: Ломоносовъ и мозаично дѣло въ Россіи. Ломон. зборникъ. 289—332, kjer sta tudi reproducirani dve mozaični sliki in sicer obraz Katarine II. in Petra III.]

A. A. B.:

O lepoti človeškega telesa.

(Konec.)

Pa vse one kombinacije glavnih in sekundarnih potez ženske lepote, kdo bi jih razvrščeval! Kdo bi še posebej omenjal tip klasične, lascivne, graciozne lepote! In one, katerih mikavnost je učinek ne več golo estetičnih, pač pa že psihičnih elementov. Antični človek, fizično in psihično veliko zdravnejši in močnejši od nas, v gotovem smislu sentimentalne in samo pikantne lepote še poznal ni. Danes je to precej drugače: mnogoličnost naše dobe, bogastvo njenega spoznanja je razširilo tudi pojme o lepoti našega telesa. Umetnost nam kmalu pove nekaj o tem. In kako nam to pove! »L'homme qui marche« je s svojim silnim korakom pretresel Olimp klasične sleparije: ta torzo je v samem gibanju, v sami hoji pokazal lepoto, ustvarjanja vredno. In če je od prenapornega dela revno telo oropano vsake lepe zunanosti, govori še vedno iz njega človeška duša; iz posameznika-siromaka pa vzraste velikanski simbol naše dobe ... Sam sebi v jok in zasmeh.

Umetnost edina piše pravo zgodovino svojega časa, zrcali njegovo vsebino, okusu in modi podvržene oblike, kaže druga pota in druge ideale. In nam, iz te dobe porojenim, tej dobi ustvarjenim, je obraz Hertma veliko preveč feminilen, čelo veliko prenizko in preozko. Je že res, da tiči za temi ravnimi in umerjenimi potezami ravno tako umerjena in ubrana duša, čista in jasna kot solnce na helenskem nebu; naš heroj pa, ki se je le z nadčloveško močjo preril skozi vso to od tisočletij nakopičeno ogromno snov, nosi druge poteze — nič ne ide, da so sled bolesti, sovraštva in zaničevanja, sile in eneržije; kakor je velik, tako je lep.

Vsaka doba ima svoj poseben ideal človeka, poseben ideal njegove zunanosti. Le pogledjte dame in kavalirje, ki jih je slikal Watteau, in vzemite potem v rolke politično in kulturno zgodovino izza dobe francoskih Ludovikov. Ali pa kipe Canove in zlagana in afektirana direktoar in ampir, brezokusno imitirane starogrške kostume in barbarično našemljenje vojaške uniforme. Ko je lagal človek, je lagala tudi njegova umetnost. Ona je zrcalo, v katero se je za vedno utisnila njegova podoba.

Tu imamo vse mogoče prikazni, taki so torej bili ali vsaj biti hoteli. Rod za rodom je klesal, slikal in opeval sebe in svoje življenje. Začrtal si je pota in zarisal ideale. Vse mogoče ideale; tudi svojo zunanost si je želel tako, da bi odgovarjala relativnemu pojmovanju človeka in človeškega življenja. Ženska, seveda, da bi odgovarjala vlogi, ki jo je igrala v njih vzajemnem razmerju.

Pa čeravno ni bil koncept, ki si ga je napravil o njeni lepoti, v vseh dobah enak, so fundamentalni pojmi njene lepote ostali vedno fiksni, to so oni pojmi, ki zahtevajo od nje razen zdravja in mladosti očitvidno feminiteto, to je vse znake, ki pustijo sklepati na dobro mater. In zraven teh je vse drugo le malenkostno in površno.

Tako se tudi mi strinjamo s Salomonom, ko slavi lepoto svoje izvoljenke, in če bi naenkrat stala oživljena pred našimi očmi, bi vzkliknili ž njim: Vsa si lepa, prijateljica moja, in nobenega madeža ni na tebi! Iz fantastičnih in slikovitih primer orientalskega jezika pa bi anatom izluščil vsa ona fiziološka pravila, ki veljajo tudi nam; barva je pri njej svetlejša kot pri moškem, njena postava ni previsoka, pač pa vitka in gibčna; vrat ima dolg, lica rožnata in ustna temnordeča, bele zobe, goste lase in prsi kot »kozlička, dvojčka, ki se paseta med lilijami«, polna zdravja je in mladosti.

Tudi Anakreontu je njegova ljubica temnih las kot svila mehkih, svetlega čela, dolgih med seboj ločenih obrvi; oči pa so

resne in poredne hkratu, žareče, jasne kot one Atene, mokre kot one Kitere. Drugo pa kot vedno in povsod: mleko in rože.

Vobče je jezik, ki služi takemu popisovanju, neroden; človek čuti, da to, kar pove, še davno ni vse, in ženira ga, da ne zna podati kaj več. Ko je v sredini šestnajstega stoletja izdal Luigini svojo knjigo »Il libro della bella donna«, je prav lepo povedal, da je ta tema sicer težak a še vedno neprimerno lažji, kot če bi nam hotel pokazati podobo notranje lepote; dobro je vedel, da sama lepa zunanost še ni vsa lepota, a preko te meje se ni upal. Opisal nam je ideal renesanse: žensko plavih las, žarečih črnih oči, visokega in širokega čela. Pa tudi če bi bila lepa kot napolitanska princezinja kiparja Deziderija da Settignano, bi nam nje karakteristično moško čelo ne ugajalo; za usta in nos pa imamo mi že več smisla, nego ga je imel naš Luigini.

Iz iste dobe imamo še vse polno drugih traktatov o ženski lepoti; zelo znan je na primer »dialog o lepoti žensk«, spis Agnola Firenzuole. Pa ni velike razlike med posameznimi; povsod je približno isto, več ali manj še danes ne razveljavljeno. Samo da se je lepoti nagega telesa pridružila nova lepota; če bi morala Frina danes pred sodnike, prišla bi v najnovejši pariški toaleti.

Rafinirana obleke je za našo dobo uprav značilen. Zraven se pa v razmerah, v kakršnih živi kulturni svet, telo še vedno zanemarija; le malokdo se še ozira na njegovo estetično obliko. Za take reči ljudje nimajo ne časa in ne smisla dovolj. In to je bilo vzrok, da je človek uvidel potrebo sistematične vzgoje svojega telesa, ko je spoznal odvisnost svojega duševnega življenja od primerne fizičnega razpoloženja. Ravnotežje med obema si je ta vzgoja postavila za cilj.

Izmed vseh narodov so bili edini Grki, ki so nam podali popoln sistem te vzgoje, sistem, ki je baziral na vseh posebnostih človeškega telesa, kot so pokončna ravna hoja, letanje, skakanje in ročnost. Otroci se v igri sam harmonično razvijajo, le delo, ki služi poklicu, mu da pozneje enostranski značaj, če ga docela ne zanemari.

Sport je simptom novo porojene kulture, ki ji je higiena potreba, ki se je začela brigati za hrano in obleko, začela zidati kopeli, dostopne tudi delavstvu in drugim nižjim slojem. Nikakor ne divomimo, da bo zdravo in krepko ljudstvo znalo veliko bolj izpolnjevati svoje socialne, gospodarske in sploh kulturne naloge. Vzgoja človeškega telesa postane tako del socialnega vprašanja.

Za vzor pa si je vzel moderni človek mašino; zahteva, da elastično in gibčno telo precizno deluje, da je njegovi volji popolnoma podrejeno in le z ekonomijo porablja svoje dragocene moči. V prvi vrsti pa zahteva od njega zdravja, ker zdravje je lepota, in lepota je zdravje; velja za nas kakor za one, ki so bili model Fidiu in Praksitelu.

Tako smo na najboljši poti, da bomo tudi mi začeli častiti ono lepoto, za katero čut je položil Rodin v te besede: V celi naravi ni nič, kar bi imelo v sebi več značaja, kot ga ima človeško telo. Njegova moč in njegova gracija ustvarjata vedno nove in vedno drugačne podobe. Podobno je časih cvetki: vpo- gnjeno truplo tvori steblo, smehljanje obraza in svetla bliščoba las pa sprézanje cveta; podobno je časih fino zakrivljenemu grmiču, upogljive liane, s katero je Odisej nekdanj primerjal Navzikaos. Časih pa, kadar je sklonjeno nazaj, je zopet človeško telo kot pero, kot lep lok, s katerim bog Eros proži svoje nevidne pušice. Vedno bo človeško telo ostalo zrcalo duše, v tem je njegova največja in glavna lepota, kar je Viktor Hugo nekoč izrazil s krasnimi besedami: »Kar ljubimo na človeškem telesu, ni toliko njegova prelestna oblika, marveč učinek plamena, ki ga preseva od znotraj.«

D. TUCOVIČ:

Balkanska konferenca.*)

Vsled dogodkov in kriz doma in na tujem obstojajo državiče na Balkanu in narodi in deli naroda na jugovzhodu Evrope. Politično razcepljeni, kulturno in gospodarsko otujeni med seboj, so spustili iz rok dogodke in postali nesposobni, da preprečijo krize, da odstranijo vzroke in regulirajo odnošaje, koji vsebujejo sami v sebi neprestane krize in potrebe. Razdeljeni z mejami in gospodarji vsake vrste je njihova moč razdrobljena na dele, ki so, vsak zase, preslabi da bi si pomagali, in kojih skupna moč je paralizirana z medsebojnim antagonizmom, ki ga vzdržujejo zainteresirani reakcionarni faktorji doma in v inozemstvu.

Dogodki pa med tem ne čakajo. Po njih se v zadnjem času lahko sodi, kako neodoljiva je potreba narodnega življenja, da

*) Ta članek je bil pripravljen že za lanski letnik N. Z. Priobčujemo ga sedaj za uvod k poročilu o sporu, ki je nastal med srbskimi in bolgarskimi socialisti baš radi te konference. — Ured.

se mu umaknejo s pota umetno napravljene meje, razlike in nasprotnosti, in izpremenijo preživeli in izpodkopani sistemi vladavine. To stremljenje se je že polotilo mas in je postalo splošno. V Zagrebu je srbsko-hrvaška koalicija prekinila dolgotrajno medsebojno borbo in pokazala, da so brez vsakega opravičenja bečarski režimi, kateri so, opiraje se na to borbo, vzdrževali svoje parazitsko in ubojsko gospodstvo. V Sarajevu je močni pokret naroda za pravico samoupravljanja prisilil avstro-ogrsko monarhijo, da si dežele, koje je imela le kot okupacijo končno prisvoji in jih močnejše nase priveže. Od Ljubljane do skrajnjega juga se čuti potreba zbiranja moči v enote, potreba sporazuma in zveze majhnih zaradi obrambe pred osvojevalnimi, imperialističnimi evropskimi kapitalističnimi državami.

In dočim se vse jasneje čuti, da se na jugovzhodu Evrope morajo izpremeniti uredbe, ki so ustvarjene po tujih vzorih in tujih načrtih, in da ta težnja po izpremembi nahaja svojega nositelja v vedno širših narodnih masah, jih neprevidni in samovoljni gospodarji preganjajo kot »veleizdaje« in »hujskanje naroda« in pripisujejo »nenasitnemu apetitu« balkanskih državic, in širša evropska javnost pogreva staro sporno točko o pangermanizmu in panslavizmu. Nam ne prihaja na misel, da bi v teh pokretih in težnjah videli prst pangermanizma ali panslavizma, še manj pa verujemo, da se morejo oni uničiti s temnicami ali ustvariti z opiranjem na rusko ali nemško ali katerokoli tujo politiko. Za nas je pred vsem jasno, da morajo narodi na jugovzhodu Evrope, narodi in državnice na Balkanu, kojih stremljenja so istovetna in nasprotna kapitalistični politiki vseh evropskih velikih držav, iskati pomoč ne pri svojih naravnih sovražnikih, ampak v medsebojnem zblizanju, sporazumevanju, zedinjevanju moči zaradi svobodnega neodvisnega skupnega življenja.

Balkan trpi, ker ima preveč mej. Neki pisatelj je rekel o Evropi: »Prokletstvo Evrope je njena politična preteklost. Njena politična karta je podobna beraškemu plašču — sama krpa je je.« Tudi Balkan in jugoslovanske dežele v Avstro Ogrski so gotovo beraški plašč, ki se sam ne more nadalje ohraniti celega. Za tako stanje stvari imajo le dinastije interes, ki žive od partikularizma in propadajo, in ki bi se preje spečale — kakor je zgodovinsko dokazano — s sovražniki svobode in neodvisnosti balkanskih narodov, nazivaje to »svojo politiko«, nego bi dovolile, da se izmakne temelj, na katerem se njih prestoli dvigajo. Toda drobni prestoli knezov, kraljev in carjev izgubljajo v očeh narodnih mas tembolj na svoji lepoti, čim slabši so, da bi omogočali polno

življenje in napredovanje doma in dajali jamstvo za obrambo pred vnanjimi sovražniki.

To je problem na stvari. Kolosalni napredki evropskega kapitalizma niso ostali niti za jugoslovansko Evropo brez vpliva. Politične razmere so postale v naših pokrajinah čisto nesoglasne z novimi pogoji, ki jih je kapitalizem postavil narodom in državam za njih gospodarski in politični obstanek. Meje, ki so bile nastale v zgodovinski preteklosti, so se dale še trpeti, dokler se je življenje vršilo v mejah sela in občine. Patriarhalizem se je vjemal s partikularizmom. Toda v času kapitalizma in kolonialne politike mali narodi in male državnice ne morejo biti štiriindvajset ur varne, da bodo lahko v miru živlele v svoji svobodni in samostalni kočici. Njim ne grozi le nevarnost, da jih nekega dne kapitalistične države požro kot pokrajine, ki so že davno v njih interesni sferi, t. j., ki so jim že davno namenjene. One niso samo izpostavljene nevarnostim tujih vplivov, ki tržijo z njih najbistvenejšimi interesi in najsvetejšimi pravicami. One so osvojene i brez osvajanja, premagane so brez vojne, ker je evropski kapitalizem i nje potegnil v svojo gospodarsko sfero in jih postavil pred dilemo: ali da se usposobijo do stopnje samostalnega tekmovanja v velikem gospodarskem organizmu sveta ali da postanejo domena, ki jo bo eksploatiral tuji kapital. Balkan je v veliki meri splaval v vode vazalstva napram evropskemu kapitalizmu. Balkan že plačuje tribut evropskemu kapitalizmu, bodisi v obliki obresti od neprimerno velikih državnih dolgov ali pa v obliki ekstraprofitov za tuji kapital, ki ga preplavlja. In ta fakt je očiten dokaz tega, kar se da i teoretično podpreti in kar je za nas tu bistvenega pomena, namreč, da se male balkanske države in razdrobljeni narodiči na jugovzhodu Evrope, i če ne bi doživeli nobenega sovraštva od inozemstva, kar je pa v današnji družbi neumno pričakovati, ne morejo samostojno razvijati brez zблиžanja, brez odpravljenja mej, koje so podvezavale krvne sokove gospodarskega življenja v kulturne vzajemnosti, brez grupiranja v skupnosti.

V tej smeri je tudi rešitev vprašanja. V današnjih razmerah imamo mi v resnici dovolj držav, dovolj dinastij in vladarjev in drugih atributov razdeljenosti in izključnosti, toda jako malo realnih pogojev za samostojno življenje in samostojen razvoj. Mi nimamo široke osnove, na kateri bi se mogla zasnovati boljša bodočnost, nego nam je sedanost. Ta osnova se da doseči edinole v grupiranju. To je ideja, koji gre prihodnost. Pot si bo napravila tem lažje in tem preje, ker so prizadeti narodi istega ali sličnega

nacionalnega značaja, istega ali sličnega jezika, in dežele navajajo k skupnosti iste naloge. Za to idejo morajo delati vsi vštric z modernim življenjem in napredkom vede in tehnike, in se radi tega ne morejo in ne smejo pomiriti s politiko dneva in komada, če se nočejo odpovedati sami sebi.

Posebna naloga pripada demokraciji, koja je sploh edina oblika, skozi katero vodi pot do zблиžanja balkanskih narodov. Monarhistične in dinastične ambicije, ki jih skrbno varujejo tujih vplivov, so bile in so ovira, da balkanske države ubeno tako naravno pot neobhodnega zблиžanja in združenja. Te drobne ambicije n tesna stališča niso dale uvideti, da rešitev balkanskega vprašanja ne leži v prestižu ene državnice nad drugo, marveč v medsebojnem zблиžanju, po drugi strani so pa neizogibno zavajale v službo velesil. Zatorej demokratiziranje balkanskih držav ne pomenja le zmage principa o državnem redu, marveč pogoj sine qua non, da se izvrši neobhodna izprememba v vnani politiki. Kajti ako zainteresirani narodi in državnice ne bodo v stanju, da pripravijo in izvrše vse izpremembe, koje zahtevajo moderni pogoji življenja in obstanka, jim bodo vsiljene kot rezultat borbe in pritiska od zunaj in doma.

Temu vprašanju je bila posvečena prva balkanska konferenca, ki so jo imeli jugoslovanski soc. demokrati v Belgradu o božiču l. 1910.

DR. EDVARD BENEŠ:

Narodnostni spori v strokah.

(Konec.)

In ta strokovni spor — ki ima pravzaprav načelno podlago v političnih sporih, prehaja zopet na politično polje. Nemška socialistična stranka se očitno priklopi dunajski komisiji in se ostro izjavi proti Čehom. Doslej je bil namreč ta strokovni spor skrbno omejevan nekako oficielno le na stroke. Sedaj se ga pa poprimeta obe politični stranki. Na nastop nemške stranke odgovarja i češka z obrambo avtonomizma. S tem se spor prenaša čisto na politično polje. Centralistični češki strokovničarji jamejo poleg svojih centralističnih strokovnih organizacij snovati i politične organizacije, t. j. naperjene proti dosedanji enotni češkoslovanski soc.

dem. stranki, sejejo s tem razpor v doslej močno in emotno stranko in končno dajejo tem organizacijam čisto značaj politične stranke. Svoje operacije izvršujejo iz Moravske, kjer ima centralizem največ tal. Osnujejo si izvrševalni odbor, funkcije in formo stranke, dajejo ji ostentativno ime »mednarodna« soc. dem. stranka — in kar je za češko vodstvo avtonomistične stranke najboljestnejše, jim Dunaj navsezadnje nič ne reče, niti jih ne posvari niti ne opominja. Da, daje jim celo podpore.¹⁾

Ti zadnji dogodki se vrše že po kodanijskem kongresu. Po ustanovitvi »Proletača« in po nastopu obeh političnih strank so namreč spori dosegli takšno silo, da sta se nemška stranka in dunajska komisija odločili, da predložita spor v rešitev Internacionali, zbrani na shodu v Kodanju (28. avg. do 3. sept. 1900.)

Avstrijski nemški socialisti, ki so jako dobro preparirali mednarodno socialistično javnost s svojim inozemskim poročanjem — ne vselej lojalnim in pravilnim — so tu obtožili češke strokovničarje in socialiste zaradi narodnostnega separatizma v strokah, izišlega baže iz narodnostnega šovinizma. Opirali so se na sklep stuttgartskega mednarodnega zbora, kjer je bilo odločeno, da mora v vsaki državi strokovna organizacija biti enotna, njena centrala ena sama. Zbor se z ogromno večino (222 glasov proti 5) izraža proti Čehom in določa, da se morajo odreči teženj po samostojnosti v strokovnem pokretu. Celi Internacionali se zdi samoobsebi umevno, da gospodarski spori, ki zahtevajo enoto in najčvrstejšo združenost delavstva, nimajo imeti nič skupnega z vprašanjem jezika in narodnosti in da naj bodo strokovne organizacije v eni državi enotne in centralistične...

¹⁾ Navajam tu le glavne in značilne točke spora. Da bi navedel vse, zato bi bilo danes treba cele knjige. Med tiskom teh vrst (originala!) se razkol nadaljuje. Češki centralisti za 14. maja 1911 sklicujejo svoj shod, definitivno se konstituirajo kot politična stranka, razbijajo vede in nalašč enotnost češkoslovske stranke, pri volitvah za državni zbor jo celo napadajo za hrbtom in postavljajo proti nji v celi vrsti okrajev na Moravskem svoje kandidate. Dunajsko vodstvo nemške stranke sicer proglašča, da tega ne odobrava, in dr. Adler svari centraliste pred tem; toda češka stranka se pritožuje, da nemška stranka ničesar ne ukrene proti temu, da se vede pasivno napram stvari in da bo to imelo vpliv na njih vzajemno razmerje. Morda se s tem kaže na možnost, da se češka stranka odloči od nemške v bodočem parlamentu.

Čehi zaman navajajo razloge svojega stališča, posebno po posl. A. Němcu. Tudi oni se sklicujejo na stuttgartski sklep, ki je zahteval kar najtesnejšo združitev političnih in strokovnih organizacij. In baš temu nasprotuje dunajsko stališče; kajti češka stranka je sicer samostojna, a strokovnih organizacij naj ne bi imela, in brez teh ne bi imela hrbtenice, ne bi imela finančne podlage in moči. Torej bi baš dunajsko stališče ne odgovarjalo stuttgartskem sklepu. Kot vidimo, se obe stranki sklicujeta na isti shod in na isti sklep. Vsaka pa se oprijemlje drugega dela njegovega in imata torej obe prav.

Razven tega pravijo Čehi, da bi dunajsko stališče postavilo češko stranko v nemogočo situacijo, da se ne da misliti, da bi bila politična stranka samostojno organizirana, stroke bi pa bile centralistične, da bi to škodovalo gibanju samemu. Naposled se pritožujejo i zato, da se nemška komisija ne ozira na češke potrebe, da ni nevtralna itd.

Kongres je sprejel dunajsko stališče, seveda z dostavkom, da strokovna centrala mora narodnostnim in kulturnim stremljenjem v državah, narodnostno neenotnih, ustrezati.

Za odgovor proglašajo delegati čeških samostojnih organizacij na shodu v Pragi 25. sept. 1910., da vkljub sklepu zbora v Kodanju vztrajajo in bodo vztrajali pri svoji samostojnosti. Isto stališče zavzema tudi shod strokovnega združenja češkoslovenskega, ki se je vršil v Pragi 30. 31. okt. in 1. nov. 1910., dasi je shod avstrijskega strokovnega združenja izjavil v sept. 1910. da mora biti samostojno češkoslovensko strokovno gibanje odstranjeno za vsako ceno.

Vkljub tem dogodkom so pa na obeh straneh čutili potrebo sporazumljenja. Sporazumljevanje se je tudi začelo. Na obeh straneh so bili izvoljeni delegati, ki so se sešli in predložili svoje predloge. Izpočetka se je zdelo, da bo sporazum mogoč. Zlasti se je zahtevalo, naj osebni boj, ki so ga uganjali posebno centralisti, preneha za čas sporazumevanja. Ta obljuba pa se ni izpolnila. Narobe, boj se je poostril z ustanovitvijo nove stranke. Situacija se je poostrila vsled nadaljnje diskusije o vprašanju asimilacije. Češka stranka je bila pripravljena za sporazum, ki bi ji v glavnih obrisih zagotovil samostojni razvoj v strokah, ki bi odstranil dosedanje organizacijske težkoče in zagotovil enotno postopanje v skupnih bojih. Toda na nemški strani se je pokazala

popolna neprijenljivost. Ta je podala češki stranki svoj predlog za sporazum, v katerem bi bila češka samostojnost v bistvu padla. Na ta predlog je odgovorila češka stranka s svojim predlogom, branečim samostojnost, toda napovedujočim, kako bi bilo mogoče voditi skupne in enotne strokovne akcije. Odgovor dunajske komisije pa je bil tako odbijalen, da je pomenjal prekinjenje sploh vsakega pogajanja, in tako je Čehom ostal sedaj samo boj. V tem odgovoru se pravi, da predlogi češkoslovanskega strokovnega združenja »niso miti sposobni, da bi bili podlaga diskusije, ki bi ne bila obvezna«, ker ne bi baje mogli voditi k miru, in ker v njih baje niso strokovni interesi odločilni, marveč »meščanski nacionalni šovinizem.« Od prve do zadnje besede so nesprejemljivi za osrednjo zvezo. »Na to je treba čisto enostavno in suho odgovoriti, — pravi ta odgovor dalje — da državna strokovna komisija na svoje podane predloge, ki jih je storila le pod največjim odporom osrednjih zvez, ni zahtevala nobenih protipredlogov. Državna komisija je proglasila svoje predloge za najposlednejši svoj odmik in zahtevala od separatistov do 1. marca izjavo, ali se strinjajo z njimi ali ne. Ker je bila ta izjava podana v zanikalnem smislu, je ta zadeva za državno strokovno komisijo odpravljena. Spuščati se v nova pogajanja in posvetovanja o teh predlogih separatistov — resnično nima poviada. Odgovornost za to ravnanje državna strokovna komisija lahko z mirno vestjo nosi pred vsem proletarskim svetom. — Dunajska komisija si torej predstavlja pogajanje za sporazum v strokovnem sporu kaj enostavno. Dunajska komisija predloži svoj ultimatum in češki sodrugi nimajo pravice reči nič drugega, nego da ali ne, pristavlja k temu »Pravo Lidu« (z dne 16. marca 1911.).

Ta odgovor dunajske komisije je potrdil in oficialno razglasil shod zastopnikov centralnih strokovnih zvez, vršivši se 17. marca 1911. na Dunaju, kjer je referiral o čeških nastopih voditelj avstrijskega strokovnega gibanja Hueber. Zborov sklep pravi, da »tendence, izvirajoče iz protipredlogov separatistov, onemogočajo trajno odstranitev konflikta«, da »češkoslovanska strokovna organizacija in stranka v polni zavesti stojita bližje nacionalnim aspiracijam nego socialnim potrebam češkega delavstva«. Sprejeta resolucija odobrava, da dunajska komisija prekine vse pogajanje s separatisti in naloži centralnim zvezam dolžnost, da ne vstopajo s separatističnimi organizacijami v nobene vzajemnostne odnose in

da branijo enotnost organizacij z vsemi sredstvi, ki jih imajo na razpolago. Dunajska komisija naj vodi ves nadaljnji boj s potrebno odločnostjo.

Torej se oficieino proglašajo bojkot nad češkimi socialisti in strokovničarji. Razkol je dovršen, Čehi se smatrajo za neorganizirane, s katerimi noben dober socialist ne more stopati v vzajemnostne stike. Ves spor je s tem pognan v nemogočo skrajnost.

Dozdeva se, da so vse možnosti sporazuma izključene. Kot je konstatiral nemožnost sporazuma posl. I. Hudec v vprašanju narodnostnega čutenja, asimilacije, tako je sedaj konstatirana i v strokovnem boju. To je torej popoln neuspeh avstrijskega socializma v rešitvi narodnostnega vprašanja.

Le še nekaj o kodanjskem zboru in o razvoju spora v prihodnosti, ter o celotnem temelju njegovem. Kakšni razlogi govorijo v tem sporu za Čehe, kakšni pa za Nemce? Kakšen se ta spor kaže v svoji celoti? Kot smo že gori povedali, se je ta spor porodil na političnem polju in pravo njegovo bistvo je živo narodnostno čutenje na obeh straneh. V praksi se od časa do časa pojavlja v raznih nasprotujočih si političnih činih obeh strank (na pr. glasovanje o narodnostnih stvareh v parlamentu), ali sedaj glavno v boju za formo strokovnih organizacij. Ker je baš to zadnje vprašanje sedaj najfrapantnejše, najbolj življensko in ker poseza tako globoko v življenje strank, se baš tu ta boj pojavlja najintenzivneje. Ne sme se pa pozabljati, da v tem strokovnem vprašanju ni bistvo spora, da je to le vnanje njegovo pojavljanje.

V resnici sta spor vzbudili dve stvari, ki sta med seboj v jako tesni zvezi: živo nacionalno čutenje Čehov in Nemcev in pa naklonjenost Čehov za federalizem. To nacionalno čutenje se je v celoti srečno pojavilo na brnskem zboru, nadaljnji njegov razvoj pa je zašel na stranpot. Njegov izraz so bile pri Čehih težnje po narodnostni pravičnosti, pri Nemcih ignoriranje narodnostne pravičnosti in klici po razredni politiki. Čehi so nujno — bodisi vedé ali instinktivno — videli v tem zastrt nacionalizem — in pokazalo se je, da so imeli prav. Mogoče, da, nujno je, da se pripuščá, da je i ta nemški nacionalizem instinktiven, ne dovolj zaveden. In dozdeva se, da je. To bi dokazovalo samo ono neugonobljivo dejstvo, da je narodnostno čutenje psihološki prvek, temelječ na zavesti vrste, izobražajoč se samovoljno v vsakem človeškem bitju, tvoreč bistven del človeške individualnosti in kličeč po svojih pravicah

največkrat brez zavesti kakšne osebnosti. To bi seveda pobijalo popolnoma tudi dosedanje "oficielno" pojmovanje narodnosti v socializmu.

Ta nacionalna zavest je, kot smo gori videli, razširjala propast med obema strankama. Čehe je gnala v nacionalni boj — Nemce je baš ona zadrževala; saj za Čehe pomenja narodnostni boj narodnostni dobiček, za Nemce pa narodnostno izgubo. Torej neki nacionalizem je na obeh straneh — kateri je pravičnejši, pravijo fakta sama. V tem je češko stališče skoro premočno. Naravno je, da je to narodno čutenje, ta notranja zavest narodne različnosti morala Čehe vedno naganjati, da so to različnost i na zunaj izrazili. Posrečilo se jim je po dolgih bojih, da so bili priznani od Internacionalne kot samostojna politična stranka; preostajalo je še, da se izrazijo tudi na strokovnem polju.

To stremljenje po tem izrazu različnosti je seveda podpirala i naklonjenost Čehov za federalizem. Izraz te naklonjenosti je pa sicer tudi bilo politično osamosvojenje. — Ta naklonjenost kajpada izvira i v narodnostnem čutenju, i poglavitno v drugem važnem prvku: v češki tradiciji in izključnosti češkega življenja. Vse češko življenje je notranja zaključena celota. Čehi so politično, socialno, gospodarsko, kulturno svoji. Centralizem je vnanja forma, ne pronikajoča v notranje češko življenje. Češki stiki z Dunajem in ostalimi deli Avstrije so čisto zunanji in nimajo nič bistveno skupnega s češkim življenjem. Vsa češka tradicija je taka in na zunaj se odbija v sporu proti Dunaju, dejal bi, tudi v izključno formalnem, organizacijskem sporu. Čehom, vsemu češkemu narodu, v vsem narodnem boju glavno gre le za centralistično formo, kot češkim socialistom.

In v tej tradiciji se je razvijalo češko delavsko gibanje. Kako naj ne bi imelo istega značaja! Ali se je sploh mogoče čuditi tej stvari, ne videti v nji naravnega in nujnega bistva čeških razmer? Le slepci in ignoranti ne morejo tega videti. In češko delavstvo je vsled nekega oportunitizma primorano, da je tako kot njegova buržoazija. Zoper njo naj se bori. Ona je pa tako zagrizena v svoje tradicijsko, izključno nacionalno življenje, v katerem se delavstvu ni mogoče uspešno bojevati, nego le, če vnikne vanj in si prizadeva v njem izvesti svoj program. Baš zato, ker je češko delavstvo poizkusilo prodreti to notranje življenje, to narodno izključnost s svojim internacionalizmom, resničnim in formalnim, je bilo proti njemu iz ta izteptano narodno delavsko gi-

banje. Z drugimi besedami povedano, vsako delavsko gibanje najboljše deluje za svoje cilje v svojem narodu in samo v svojem narodu. Le tako more skupna stvar socializma imeti uspeh. Ta tradicijska izključnost češkega življenja, podpirana od odpora proti dunajskemu uradnemu centralizmu, ki je bil vedno največji sovražnik tudi češkega delavskega gibanja, je naravno povzročala v češkem delavstvu nagnenje k federalizmu in k njegovim težnjam po političnem in torej tudi strokovnem osamosvojenju.

Tema principielnima razlogoma za češko stališče se je pridružil še tisti, ki ga češki socialisti navajajo: nemožnost češke stranke, če nima za seboj močne strokovne organizacije. Njeno delavnost bi gotovo to oviralo in vsled tega bi trpela i stvar socializma.

To so trije načelni razlogi, ki se zdijo močnejši, nego tisti močni nemški razlog, ki se tiče seveda le forme organizacije, ne pa načel: razlog, da bistvo strokovnih organizacij zahteva, da so enotne v isti državi, da se drugače ne morejo uspešno in enotno bojevati proti združenemu kapitalu. Nemško stališče je seveda enostavno, praktično, samoobsebi umevno — zlasti za onega, kdor nič ne ve o Avstriji. In večina tistih, ki so v Kodanju odločali, v resnici niso nič vedeli o razmerah pri nas. Zato je bila tista obsodba tako enomiselna, pa tudi tako — slaba, šibka, nevzdržljiva.

Kaj čudno je, da Čehi niso mogli na kongresu svojega stališča dovolj podpreti. Govorili so le o onem tretjem razlogu za svoja stremljenja in podpirali to z očitani proti dunajski komisiji zaradi nacionalne prizadetosti. Toda to so bili gotovo slabi razlogi. Kako nesocialistično se je moralo videti, prepirati se za denar, prispevke za stavke, za službe urednikov in uradnikov! Glede tega se vendar tudi narodnostne buržoazije morejo sporazumeti! In vendar so Čehi pred kongresom grozili, da že pokažejo, kdo je tisti šovinizist v celem sporu, da postanejo iz obtožencev obtožitelji!

V celoti se tedaj bistvo spora ni dovolj osvetlilo Internacionali. Priznati je treba, da do velike mere to ni bilo niti mogoče. Delegat posl. A. Němec je sicer omenjal češko izključnost in tradicionalno nasprotstvo proti centralizmu, toda v Internacionali ga je jedva kdo mogel razumeti. Kongres in morda niti oni, ki so se bojevali, si niso dovolj predočili, da ne gre tu za formo organizacije, marveč za celo pojmovanje narodnostnega

vprašanja v socializmu. Ko bi bila Internacionala prav razumela razvoj tega problema v Avstriji, ko bi češki socialisti pokazali, kako se pojavlja nacionalno čutenje pri Nemcih in kako pri Čehih (praktičnih primerov smo gori dosti navedli), potem bi bilo šele mogoče odločevati. Po posledicah cele sodbe se lahko le reče, da mednarodni socializem istotako ni mogel razumeti nacionalnega vprašanja, kakor se je ob njega rešitvi razbil avstrijski socializem.

Torej moramo čakati, dokler se v Internacionali ne porodi nacionalni revizionist, pokaže na nepriznane dobre težnje čeških nacionalnih revizionistov in osvetli nacionalni, odnosno (morda nevede) šovinistični marksizem nemško-avstrijski.

V tej situaciji bi bil slep tisti, ki ne bi vedel, da Čehi ne odjenjajo in ne morejo odjenjati. Saj stoji na njih stališču vsa njih tradicija in ekzistenca. Čudimo se le zaslepljenosti dunajskih krogov, da ne vidijo ni prvega niti drugega niti tretjega razloga češkega stališča. In sporazum bi bil vendar tako lahek in je dan sam od sebe, po avstrijskih razmerah, po razmerah v politični organizaciji. Edini možni izhod je posnemanje politične organizacije avstrijskih socialistov tudi za stroke: sfederaliziranje strok, kakor je bila sfederalizirana celoavstrijska stranka. Bila bi centralna federalistična komisija (federalistično sestavljena) in pa deželne narodne komisije, kolikor toliko samostojne. Tako bi si postale narodnosti enake, nobena ne bi nadvladovala, in enotnost i na široki podlagi bi bila ohranjena. O drugih strokovnih akcijah bi se pa sporazum lahko dosegel samosebi. Drugega izhoda iz strokovnih sporov ni.

S tem bi seveda ne bili odstranjeni nacionalni spori v socializmu sploh. Njih bistvo samo je takšno, da se dajo le omejiti in otopiti, ne pa odpraviti. To velja i za buržoazijski i za socialistični svet. Saj so to v bistvu isti spori, kot nastajajo med posamezniki iz raznih individualnih metod mišljenja in čutenja. In niti najodkritosrčnejše socialistično navdušenje ne bi moglo čisto odstraniti takih osebnih nesložnosti, ki so in morajo biti vedno direktna posledica individualnosti.

VLADIMIR KNAFLIČ:

Socializem in veda.

Študija o problemih socializma, sociologije in politične ekonomije.

Učenjake, ki se bavijo čisto objektivno s socialnimi problemi, so nekoč imenovali katederske socialiste. Ta naslov ni bil brez denunciantске primesi, saj je nekoč biti socialist pomenilo toliko, kakor biti državi nevaren element. Teh predsodkov še vedno nismo rešeni, če tudi niso več tako priostreni. Vendar se nam pa še vedno zdi čisto verjetno, da prematranje socialnih problemov ne more biti drugačno, kakor strankarsko pobarvano. Sociologija je mnogim še vedno znanstveni socializem, tega samega pa dele na tri dele, na socialno-demokratskega, krščansko socialnega in socialno-liberalnega! To je vsekakor obžalovanja vredna zmeda pojmov, tembolj, ker trpi pod njo še druga znanost, politična ekonomija.

Zgodovinsko razlikujemo troje ved: Najstarejšo, politično ekonomijo ali vedo o narodnem gospodarstvu, potem utopični socializem in znanstveni socializem in konično najmlajšo, sociologijo. Politična ekonomija ugotovi najprej gospodarska dejstva, t. j. vse ono, kar človek stori, opusti, misli in pripravlja v svrhu gospodarjenja bodisi za svojo osebo, družino ali večjo družabno skupino. Takša veda o narodnem gospodarstvu opisuje ugotovljena gospodarska dejstva, njihove izpremembe in njihovo zgodovino, (to je opisovalna in primerjalna zgodovina gospodarstva) skuša prodreti v abstraktno bistvo teh gospodarskih dejstev in jih razlagati, najti zakone, po katerih se gibljejo gospodarske tvorne sile (teorija politične ekonomije ali čista politična ekonomija) in po najdenih zakonih iskati novih možnosti, kako bi se dalo s spremembo bodisi tehničnih ali upravnih ali pravnih ali psiholoških ali drugih tvornih sil izpremeniti gospodarska dejstva sama in njih posledice v naprej preračunani smeri, v smeri torej, ki rezultira na podlagi znanstvenih, t. j. eksaktnih podatkov preteklosti in sedanjosti kot najboljša razvojna smer za bodočnost. Politična ekonomija je torej 1. deskriptivna, 2. zgodovinska, 3. čisto teoretična in 4. politična znanost.

Ker je tudi politična, t. j. ker hoče uplivati na razvoj, bodočnost, zato je sama iz sebe rodila razne politične sisteme, ki so skušali izboljševati to, kar je našla deskriptivna, zgodovinska

in čisto teoretična znanost. Nekoč je pa bil temeljni, deskriptivni in zgodovinski del politične ekonomije zelo primitiven, nekritičen in neeksakten, utopičen. Skliceval se je na domnevane gospodarske in psihološke tvorne sile, katerih ni nikjer bilo, ter je na tej podlagi dajal docela neeksaktne, neznanstvene, utopične poglede v bodočnost. Zanimivo je pa, da imajo vse te teorije bodočnosti nekaj skupnega: Vse so komunistične, to je, vse stavijo nasproti vladajočemu več ali manj individualističnemu družabnemu redu za ideal red družabne enakosti, celo uniformnosti. Čim manj eksakten je teoretični del politične ekonomije, tem utopičnejši je politični ideal. Platonova Politeja je morda manj utopična od Cabetovega Potovanja v Ikarijo.

Zgodovina politične ekonomije nam to lahko razloži. Vključb Tomažu Akvincu srednji vek ni imel politične ekonomije kot eksaktne znanosti, marveč le kot filozofsko znanost, znanost domnev in podmen. Zato Morova Utopija in Campanellova Solnčna država nimata za politično ekonomijo druge vrednosti, nego literarno-zgodovinsko. S fiziokrati in merkantillisti se pa prične preporod gospodarske znanosti. Teorija, namreč eksaktno izsledovanje, se znova prične. Težavno, kakor vselej v začetku. Tu je sedaj velika zasluga Karla Marxa, da je s svojimi deli »Kapital«, »Kritik der politischen Oekonomie« in »Theorien über den Mehrwert« odprl ekonomskemu in sociološkemu izsledovanju mnogo novih potov in da je opozoril na dejstva in stike, ki so jih spoznavali prej čisto krivo, če so jih sploh poznali. Tudi izvensocialistična znanost je mnogo prevzela od njega, četudi je vedno odklanjala njegove fundamentalne nauke, vsaj v njegovi ostri formulaciji. 1. Res, da Marxove ideje, v kolikor ne spadajo v filozofijo, niso originalne, marveč jih je v jedru Marx našel pri Thompsonu,²⁾ je bil vendar Marx tisti, ki je znal novodobno gospodarsko znanost osvežiti in jo spraviti do tistega razvoja, ki ga ima za seboj ta veda od njegovih časov do danes. Toda kakor se je poprej do Owena, Ricarda, Pettyja in dr. socialistično-komunistična utopija komaj ločila od politične ekonomije, tako je Marxova kritika

¹⁾ Philippovich, Grundriss der politischen Ökonomie, 9. izdaja, str. 474. Na to mesto zlasti opozarjam, ker so Marxu tudi že ugledni slovenski znanstveniki delali krivico. Glej dr. B. Vošnjaka referat o mojem „Socializmu“, „Veda“, I. str. 513.

²⁾ William Thompson, An inquiry into the principles of the distribution of wealth most conducive to human happiness, London, l. 1824, in ne, kakor Marx in Engels vedno napačno citirata, 1827, Nemški (Collmannov) prevod l. 1903.

politične ekonomije toliko izčistila pojme, da so se kmalu tuji pokazali temeljni nedostatki njegovega sistema samega. S to protikritiko pa je politična ekonomija postala tekom nekoliko desetletij ena osnovnih socialnih ved.³⁾

Obenem, ko se je znanost politične ekonomije tako razvila, se je zgodila velika izprememba s komunizmom. Spoznali so ga najprej za utopičnega. Potem so mu znanstveno preiskali obisti, in zaključek te revizije je bil: Socializem je postal znanstven. Toda kako more biti nekaj znanstveno, kar stremi v bodočnost, kar ni eksaktno, ni empirično? To je ravno ista znanstvenost, kakor pri politiki ekonomije. Znanstveno ugotovljena dejstva in zakoni dajejo temelj zavestnemu izboljševanju gospodarskih dejstev v določeni, od sedanjih smeri se razlikujočih smeri. Znanstveni socializem pravično ocenjuje individualnost, je ne negira, kakor komunizem, je ne malikuje, kakor klasični liberalizem, marveč jo upošteva. Znanstveni socializem je kolektivizem, ki se sklicuje na znanstvene ugotovitve politične ekonomije.

Kaj pa sociologija? Zlasti nemški učenjaki jej ne priznavajo značaja znanosti, ki jej ga je pa treba vkljub temu priznati. Dolga leta je bila prava pastorka, saj je ni bilo vede, ki bi bila podala obenem toliko in tako nejasnega, kakor baš ona. Programov, problemov in metod sociologije kar mrgoli. Sociologija se je sklicevala na politično ekonomijo, biologijo, prirodoslovje, geografijo, na verstvo, filozofijo, — Gumpłowicz jo zmerja za naslednico romantične filozofije zgodovine, Ušeničnik piše katoliško sociologijo, nanjo se sklicujejo zakonodajni zbori.

Najboljša klasifikacija sociologije se mi zdi ta-le:⁴⁾

Sociologija na podlagi

I. Fizike in prirodoslovja.	}	1. Mehanike (Carey, Spencér, Fiske, Ferrè, Mismér, Winiarski, Pareto, De Marinis, Majewski in dr.) 2. Etnografije-Antropologije (Gobineau, Baghot, Letourneau, Gumpłowicz, Sergi, Vaccaro, Ripley, Lapouge, Ammon, Folkmar, Muffang in dr.) 3. Geografije (Ratzel, Tourville, Desmolins in dr.)

³⁾ Literarno zgodovino politične ekonomije kot vede dobro podaja med dr. „Die deutsche Volkswirtschaft in XIX. Jahrh., Festgabe für Schmoller“.

⁴⁾ Glej Fausto Squillace, Le dottrine sociologiche.

II. Bioloģije.	{	1. Analogije (Schäffle, Bordier, Worms, Salillas in dr.) 2. Verstva-etike (Lilienfeld, Novikov, Kidd, Small, Vincent in dr.)
III. Psiholoģije.	{	1. Individualne psihologije (Comte, Littrè, Serrano, Ward, Lacombe, Lestrade, Mackenzie, Stein, Carle, Abramovski, Mazel, Bascom, Xèropol, Tarde, Bourdeau in dr.) 2. Kolektivne (narodnostne, socialne in dr.) psihologije (Izoulet, Le Bon, Giddings, Baldwin, Giner, de Roberty, Fairbanks, Wundt, Barth in dr.)
IV. Socialnih znanosti.	{	1. Politične ekonomije (Le Play, Petten, Scherwood, Marx, Lujo Brentano in dr.) 2. Statistike (Coste in dr.) 3. Prava (Ardigò, Fouillee, De Greef in dr.) 4. Politike-etike (Comte, Durkheim, Simmel, Duprat, Bougle, Stuckenberg in dr.)

To je vsekakor tolikšna centralizacija znanosti, da moremo sociologijo smatrati za več, nego za pričetek nove metode znanstvenega proučevanja družbe. Sociologijo marveč imenujemo znanost spravljati izsledke raznih znanosti v sklad ter tako preiskovati zgodovino in ustroj človeške družbe z ozirom na vse njene činitelje. Tako postane sociologija kot sintetična znanost mnogo širša in globlja, nego bi bila svota vseh znanosti, na katere se ona opira, ali bolje, katerih se ona poslužuje. Sociologija — da se rešimo na kratko iz kaosa definicij, — ni filozofija, ni umetelnost, ni tehnična uporaba posameznih znanosti, ni teorija praktičnega pokreta (n. pr. socializma, solidarizma, aristokratizma, itd.), marveč je temeljna abstraktna analitična in sintetična empirična znanost o tvornih silah človeške družbe. Ena je njena glavna naloga: Najti čim eksaktnejše podatke o vseh teh tvornih silah. Še le v drugi vrsti se briga sociologija za uporabo, za sklepanje, kako naj »bodočnost oblikuje svoj obraz«.

Politična ekonomija je znanost, ki izsleduje gospodarske tvorne sile družbe in ki išče v svojem četrtem delu, gospodarski politiki, možnosti in pota gospodarskega razvoja.

Smeri tega gospodarskega razvoja so različne po svojem namenu. Ena smer tega gospodarskega razvoja je socializem.

Sociologija pa išče in razlaga vse — tako mnogorazlične — tvorne sile človeške družbe.

Ker pa je socializem smer vsega družabnega razvoja, ki je v najtesnejši zvezi z ekonomičnim razvojnim faktorjem, in ker vplivajo vsi družbotvorni faktorji drug na drugega, se socializem ne more ozirati le na ekonomijo, ampak v enaki meri na pravo, zasebno in državno, na mišljenje (psihologijo in etiko), na prirodoslovje (rasa, podnebje) itd., mora se torej vedno ozirati na sociološko znanost in njene izsledke. Je torej v tem smislu znanstven, je veda. Dosedanje razlikovanje med neznanstvenim (utopičnim) in znanstvenim (Marxovim) socializmom je zgodovinsko, ne pa, kakor pričujoče, vsebinsko. V našem smislu moremo socializem kot univerzalno smer bodočnosti, opirajočo se na znanost politične ekonomije in splošne sociologije, definirati tako-le:

Socializem je znanstveno izsledovanje dejanskih družbotvornih činiteljev in sistemno sestavljanje izsledkov v teorijo socialne politike v svrhu zavestnega izboljševanja narodove sedanjosti in tvorjenja njegove bodočnosti v smeri podružabljenja lastnine in gospodarstva s preračunano in organizirano uporabo vseh gospodarskih, zasebno- in državno-pravnih, političnih, bio- in psiholoških ter drugih družabnih in kulturnih sil, ki so ali nam morejo biti na razpolago.

Zato je tudi jasno, da ima socializem kot pokret svoj življenjski interes na laicizaciji in popularizaciji znanosti in na svobodni znanosti, da je torej tudi tu iskati vzroke, zakaj smatram socialista eo ipso za kulturnega bojevnika proti vsakomur, ki hoče bodisi iz verskih bodisi iz državno-konservativnih vzrokov »massreglovati« znanstvenike, in jasno je, zakaj je socializem ena največjih izobraževalnih in naprednih sil.

Šolstvo.

(Konec.)

2. „Posebno ukoslovje računanja v ljudski šoli. Spisal L. Lavtar. 2. snopič. (Navodilo „Računicam za ljudske šole.) Vse hvale vredno delo. Sestavljeno z izredno pridnostjo in vidi se, da ga je pisal pisatelj, ki je v istini posvetil vse svoje moči temu predmetu. Pisatelj je res veščak v tej stroki in z nekakim zadoščenjem moramo povdarjati, da so se nazori, ki jih je pisatelj jel propagirati že pred dobrim četrto stoletjem — te ideje so že davno zagovarjali pedagogi v Nemčiji — udomačili po vseh šolah Slovenije, da so se sprijaznili z njimi šolniki i po Kranjskem, čeravno so se nam Lavtarjevim privržencem posmehovali „veliki“ šolniki, privrženci Močnikove teorije, ko smo zagovarjali Lavtarja. Povdarjati pa moramo odločno, da je delo preobširno in prepodrobno, ki bo menda našlo le malo bralcev.

3. Vales Alfons. Kemični poizkusi s preprostimi sredstvi. Uredila H. Schreiner in dr. Fr. Ilesič. — Odkritosrčno rečeno, knjiga nas je povse zadovoljila in naravnost razveselila. Slov. učiteljstvo potrebuje takih knjig, kjer je v malem obsegu povedano mnogo in tako jasno, da bo knjigo prav lahko rabil tudi vsak količkaj izobražen lajik. Na 93. straneh je obdelanih povse vsestransko 45 teles, a samo „Vvod“, to je obči del, je vzel 23 strani, tedaj je v resnici obdelana imenovana tvarina le na 70 straneh. Razpravo popolnuje več priprostitih, a vendar popolnoma jasnih slik. Vsi poizkusi se naslanjajo na najnovejše eksperimente. Dobra je misel, da je pisatelj te razprave podal kratek pregled književnosti v tej stroki. — Upamo, da imenovana knjiga ni zadnja te vrste izpod peresa profesorja Valesa. —

4. Poljudno znanstvena knjižnica. 2. zvezek: Zgodovina Slovencev. 2. snopič. Doba od 1276 do 1800. Spisal dr. Ljudevit Pivko. Uredil H. Schreiner. — Knjigi se pozna, da je ni pisal zgodovinar, temveč jezikoslovec. In baš pri tako važni panogi človeške naobrazbe bi smeli zahtevati, da poveri odbor tako delo, kakor je ravno zgodovina Slovencev, še posebno, ako se obdeluje ta predmet vsestransko, dobremu zgodovinarju. Do sedaj — žalibog — pogrešamo ravno Slovenci količkaj temeljito in pregledno pisane domače zgodovine, kajti ne ta razprava, kakor tudi ne razprava, ki jo je podala družba sv. Mohorja — nam ne nudita jasnega, vsestranskega ogledala, v katerem bi v resnici mogli gledati življenje in delovanje slovenskega naroda v preteklosti. Zelo, zelo pogrešamo pri posameznih trditvah in opazkah virov, iz katerih je pisatelj zajemal to ali ono pod črto zapisano tolmačenje. O skupnem delu izpregovorimo mogoče prilično obširneje, ko bo delo zaključeno. — —

Mimogrede omenjamo, da se nam čudno zdi, da sta Valesovo knjigo uredila kar dva urednika, a to slednjo eden. Menda sta jo le pregledala, česar bi pa ne bilo treba javno pribiti.

Za l. 1911 je „Slov. Šol. Matica“ izdala te-le publikacije, o katerih izpregovorimo ob svojem času, in sicer: Pedagoški letnik XI. zvezek, uredila H. Schreiner in dr. J. Tominšek; L. Lavtar: Posebno ukoslovje računanja v ljudski šoli: III. del. 2. zvezek Poljudno-znanstvene knjižnice. (Črtice o zrakoplovstvu in aviatiki; zbral prof. Jakob Zupančič; 3. snopič Zgodovine Slovencev. Spisal dr. L. Pivko.

— — n — — a.

Literarni.

Matica Slovenska je izdala za svojo XLVI. društveno dobo 1911. sedem knjig in Letopis. Če odštejemo Zbornik in Slov. nar. pesmi, moramo, žal, reči, da se s temi publikacijami Matica ni baš odlikovala. „Zabavna knjižnica“ vsebuje dvoje povesti: Meškovo Črno smrt in Pugljevega Gregorja. Da bi bila ta dva spisa lepa in zabavna, ne more nihče opravičeno trditi; da bi bilo v njih kaj novega, tudi ne. Če sta bila sprejeta med Mafične spise, se da razložiti, ne pa opravičiti. Razlaga se z dejstvom, ki ga je konstatiral predsednik Matice na glavni skupščini 5. marca 1911., da namreč vlada na beletrističnem polju pri nas suša. — Zakaj so bili pravzaprav Brambovci (dr. Iv. Lah) napisani in sprejeti med Mafične knjige, čitatelj ne more spoznati. In kar v dveh delih! Knjiga brez posebne ideje, samo da je papir popisan in potiskan. — Ne moremo pritrčiti vprašanju, da bi sedemdesetletnica dr. I. Mencingerja opravičevala Matico, da tako da izbrati njegove spise, kakor kaže I. zvezek. Tem manj, ker je M. sam izrecno in doslovno želel, naj urednik pri zbiranju tudi izbira. Kar je M. spisal tekom 50 let, naj se zbere, pa tudi izbere; kajti nihče ne bo trdil osnovano, da je med pripovednimi publikacijami Matice prostor tudi za spise, ki so bili pred 50 leti razmeroma dobri, ki pa v današnjih časih in razmerah ne vzdržijo več primerjanja s spisi sedanjih pisateljev. „Jerica“, „Vetrogončič“, „Človek toliko velja, kar plača“ — so dandanes povesti, ki se zdijo čitatelju naivne. Premalo je v njih tistega dobrega zrna, ki bi utemeljevalo misel, da se bodo ti spisi tudi v novi dobi z užitkom čitali. „Vrzeli mašiti“ v publikacijah Matice Slovenske pa ni treba s takimi spisi. Imamo dovolj boljših — Mencinger sam jih je napisal! — Nezadovoljni smo tudi s knjigo „Slovanski spomini in jubileji“. Tako nekako koledarska je! Piše o treh slovenskih možeh, Šumanu,

Apihu in Vošnjaku, o Čehu Mácha o Tolstem, o Gogolju, o Poljakinjah Orzeszkowa in Konopnicka, o Obradoviču, preporoditelju srbskega naroda, in prinaša prevod Máchove pesnitve „Maj“. Kakor se vidi, ni v teh spisih nobene enotne vodilne misli, ampak so le slučajno nanešeni skupaj z vseh vetrov. Nimamo nič proti temu, da se slovensko občinstvo seznanja z različnimi važnimi dogodki iz slovanskega življenja, da spoznava odlične Slovane po njih delih; toda zdi se nam, da ni pretirana naša zahteva, da se more in mora to vršiti v neki enotni smeri. Izgovor, da Matica Slovenska tega ne more storiti, je jalov; kajti dolžnost društva, kakršno je Matica Slovenska, je ravno, da uredi svoje delovanje v enotnem pravcu in dosledno zasleduje svoj cilj. Predsednik Matice se običajno oglašja na vseh njenih javnih skupščinah s programatičnimi izjavami. O teh izjavah in načrtih se je v naši javnosti doslej še bore malo razpravljalo. Tako ni prav. Dozdeva se nam, da se ta neenotnost, ki je v notranjem življenju in mišljenju Matice Slovenske, drastično zrcali baš v knjigi Slovanski spomini in jubileji, ki jo je uredil predsednik sam. Ali se ta neenotnost ne da odpraviti? Kje je njen vzrok?

Lubor Niederle, Slovenski svet. Znanstvena knjižnica „Omladine“. V Ljubljani 1911. Cena 4 K 50 v.

„Omladina“ nas je zopet iznenadila z lepim delom. Dočim se je v prejšnjih treh svojih publikacijah brigala več za poglobitev in razširjanje znanstveno-filozofičnega obzorja svojih pristašev, se je lotila s to svojo knjigo skrbi za njih praktično dejanje in nehanje. Tudi na ti strani želi poglobitve. Zato je poskrbela, da postane „zemljepisna in statistična slika o Slovanih“ pristopna vsakemu slovenskemu izobražencu. Ne da se namreč zanikati, da je po tej strani nedostajalo v zadnjem desetletju pri nas zanimanja in znanja o sosednjem slovan-

skem svetu. To je bilo treba odpraviti. Poleg tega pa je pridejan knjigi še načrt socialne zgodovine slovenske, takorekoč vademecum slovenske zgodovine, ki pri nas res ni drugega, nego socialna. Knjigo popolnjuje statistika Slovencev.

Razprave prof. Niederleja ne moremo omenjati drugače, nego da občudujemo njegovo znanstveno energijo, s katero je rešil nalogo, da poda kratko zgodovinsko, zemljepisno in statistično sliko o vseh Slovanih. (Podrobnejšo oceno tega dela so prinesli „N. Z.“ pred časom izpod peresa dra. Tuma, na kar opozarjamo.) „Omladina“ je imela srečno roko, da je izbrala za svojo knjižnico ta spis. Treba je bilo izpopolniti kulturni nedostatek; kaiti to je neovrženo, na manjka stika s Slovani; kar se tiče preteklosti i sedanjosti; zato je slovanska misel pri nas slabotna, in v praksi ne vemo, kam nameriti korake. V ti smeri bo ta knjiga dobro opravila svojo misijo.

Pač če nam že manjka pogleda v življenje drugih Slovanov — kaj bi se čudili: saj nam je popolnoma tuja tudi lastna naša zgodovina, naša preteklost. Do zadnjega so pri nas pisali našo zgodovino po stari šabloni, — letnice in letnice. Potemtakem niso bili čudni oni glasovi, ki so zatrjevali, da slovenske zgodovine ni. Res, slovenskih letnic ni. Imamo pa tisto pravo zgodovino, ki nosi v sebi zakonit razvoj in ne vladarskih muh, imamo socialno, gospodarsko, kulturno (četi tudi skromno) zgodovino. To novost je med Slovence prinesel dr. Lončar, ki je s svojimi razpravami pokazal, kako se znanstveno bavimo z zgodovino. Pri nas je zlasti treba posvečati največjo pozornost gospodarskim faktorjem. Spis dr. Lončarja nam bodi uzor take zgodovine, četudi je samo načrt. Na taki zgodovinski podlagi je mogoče podati prave smeri v bodočnost. Zdi se, da dr. Lončar v primeri z gospodarskimi činitelji premalo uvaža in ceni duševne faktorje. Iz njegove razprave se ne more po-

sneti načrt o velikem kulturnem preobratu na Slovenskem za časa reformacije, kakor tudi o onem v 19. stoletju in njegovih vzrokih. Zgodovinski materializem, če bi ga hotel sprejeti, je gotovo pretiran, in postanek obeh kulturnih stoletij ga najbolj zavrača. (Nam se zdi, da ga najbolj dokazujeta in potrjujeta ravno ti dve stoletji! — Op. ured.)

Kratka, a dobra je dra. Mačkovška statistika Slovencev. Vsaj začasno in skromno je izpolnila prvi poizkus take statistike. Mimogrede rečeno: Trst in Gorica se ne bosta lahko zavzela in obdržala, kakor domneva ta avtor.

S to znanstveno publikacijo „Omladine“ smo jako zadovoljni.

I. B.

Oliver Twist. Spisal Charles Dickens, poslovenil Oton Župančič. Cena broš. K 5.—, eleg. vezano K 6:20; po pošti 30 h več. — Duhoviti angleški pisatelj, feljtonistični romanopisec Charles Dickens postaja v naši dobi zopet aktualen. V zadnjih letih so se njegova dela začela iznova zopet prevajati na razne jezike in sicer z veliko vnamo. Ne oziraje se na deloma zastarano Dickensovo pripovedovalno tehniko, ostajajo njegovi romani in njegove povesti zanimivo in lepo čtivo, ki ga večno pomlaja pisateljeva umetnost, njegov sarkazem in njegov humor. Njegov Oliver Twist je mali, bedni deček, brez roditeljev, brez vsega. Njegovo vzgojo prevzame „javna dobrotelnost“. Vse trpljenje in vso bedo zapuščenega otroka nam Dickens živo opisuje in vsi zapletljaji povesti in srečni slučajji, ki privedejo malega Olivera končno do sreče, so vseskozi zanimivi in pričajo o krasni pisateljevi fantaziji. Dickens nam v lepi obliki oriše socialne razmere, v katerih živi dobri Oliver Twist, in ustvarja z nedosežnim sarkazmom in idealnim humorjem razne tipe „dobrotnikov“, katerih blage udarce pokuša zapuščen deček.

Olivier Twist sicer ni najboljšo Dickensovo delo, toda vkljub temu

vredno, da smo ga dobili v slovenščini. Bolj kakor povest sama je morda zanimiv Župančičev prevod. Njegov lepi prevod gotovo ne zaostaja za izvirnikom, in lahko se reče, težko, da imamo Slovenci kakršenkoli boljši prevod. Župančičev „Oliver Twist“ je resnično prava zakladnica našega jezika. Ni je skoraj sodobne knjige, ki bi nudila več jezikovnega užitka, kjer bi se naša govornica lepše in elegantnejše izraževala. Zato ima razumni bralec v družbi malega Oliviera dvojni užitek — pri povesti in pri jeziku. V vsakem oziru je knjiga v resnici umetniška in zato ponos slovenske beletristične literature. Župančič nam je z njo doprinesel dokaz, da morejo tudi prevodi postati nekaj povsem našega, kos naše lastne kulture. A. P.

Polom. Spisal Emil Zola. Preložil Vlad. Levstik. Cena broš. K 5'60, eleg. vezano K 6'80; po pošti 30 h več. — Vladimir Levstik je zelo priden in tudi vesten prelagatelj. Njegovo obširno jezikovno znanje ga usposablja, da nam izbere iz svetovne literature velika dela in nam jih podomači. „Polom“ je bil v resnici vreden, da smo ga končno in naposled dobili tudi v slovenščini. Emil Zola, ta krepka in brezobzirna romanska natura, je bil kot naturalističen pisatelj pri nas do zadnjega časa grdo razkričan. Vsi rojeni „moralisti“ so v hudi tekmi pljuvali nanj. Samo njegova nesmrtna slava je mogla tudi pri nas zmagati vse malomeščanske pomisleke, ki so jih nametali med nas in med njega. Samo tam, kjer zmaguje zapadna kultura, samo tam, kjer polagajo važnost na svetovno zgodovino in kjer se udomačuje moderno meščansko življenje, je Zola kot umetnik, kot plastik moderne družbe mogoč in umljiv. In zato se bojim, da Zola pri nas še dolgo ne bo dosegel tistega uvaževanja, ki mu po vsej pravici gre.

„Polom“ je roman iz velike vojske leta 1870/71, v kateri je bil

strmoglavljen francoski cesar, da je Nemčija mogla dobiti svojega cesarja kot vidni znak svoje nove mlade moči. Z veliko plastiko in širokopoteznostjo nam v tem romanu slika Zola neizogibni razpad zadnjega francoskega cesarstva, ki se mora umakniti moderni buržoaziji. Ta bolni, apatični Napoleon III. hoče vojsko. Samo sijajna zmaga na krvavem bojnem polju more rešiti njegov cesarski tron pred grabežljivimi rokami revolucije, pred pretečo demokracijo, ki jo tako silno sovraži krasna cesarica Evgenija. Ta ženska vidi nevarnost in išče izhoda. Zmagovita vojska, oprta na tradicije starega strica, more rešiti trhljati tron. Svojega moža, bolnega cesarja, hoče žrtvovati, da se zagotovi dedščina sinu. In zato mora Napoleon III, ta „narodni junak“, bolan in brez veselja brezumno tavati s svojo armado po bojnih poljih. Ampak ta ženska neodločnost, to mrzlično hrepenenje po zmagah, to večno izpreminjanje bojnih načrtov, ti večni utrudljivi pohodi nezadovoljne armade, ki nima nobenih idealov, zbe-gane, ko spozna nesposobnost svojih voditeljev, vodi v neprestane poraze, ki se končno po spomina vredni sedanski bitki povzpno do velikan-skega poloma, v katerem se zruši onemoglo cesarstvo. Tu se rodi nova, mlada Nemčija, vsa navdušena za svojo enotnost, za svoj veliki imperij.

Velikanski je popis tega državnega poloma. Usodna sedanska bitka je opisana tako plastično in s tako zgovornostjo, da si nehote mislimo, vso to grozo smo sami doživeli, sami videli vso bitko, slišali blazni grom tisoč topov.

Levstikov prevod se odlikuje po živahnem pripovedovanju in po plastiki jezika. Mnogo znanja in veliko truda je v njem, „Polom“ je vreden, da ga vestno prečitamo; dosti lepote in mnogo znanja bode-mo našli v knjigi. A. P.

Tekom tega leta nam je poslala „Poesia“ (Milan, Corso

Venezia 61) sledeče spise pesnika futurista F. T. Marinettija:

1. *Distruzione*, poema futurista col Processo e l'Assoluzione di „Mafarka il futurista“.

2. *Uccidiamo il chiaro di luna!*

3. *La battaglia di Tripoli* (26 ottobre 1911).

Prva knjiga „Razdejanje“ je prevedena iz francoskega originala. Dasi Italijan, se namreč Marinetti v svojih pesniških proizvodih poslužuje raje tega jezika. Delo je nadvse originalno, tako, da mu ni enakega v celi sedanji literaturi, bodisi kar se tiče vsebine, ali pa oblike, v kateri nam jo podaja. Naj se kdo strinja s futurizmom ali ne, Marinettijev poem je čista in prava poezija, živa in silna. Vsakemu ne bo ugajala, kakor tudi freske v sikstinski kapeli ne, če se smemo vspričo te skozinskoz moderne, življenja polne poezije spominjati na že umrlo umetnost preteklih dob. Če nas smelost pesnitve izprva osupne, je temu vzrok dejstvo, da se je naš čut privadil skoro izključno oni brezkrvni umetnosti, ki ni moderna, ki ne gre ne z nami in ne pred nami. Pesnik pa pravi, da je to poem, „col quale incitai contro i Continenti, contro le Città e contro la Donna gli eserciti simbolici del Mare che dovevano poi scagliarsi alla Conquista delle Stelle!“ Veliki idealisti torej, in najbrže le radi tega, ker jih tolika sila tlači in se je ne znajo drugače iznebiti kot v heroičnem in brezuspešnem boju za ideale.

V drugem delu te knjige je ponatisnjen proces, ki se je v oktobru 1910 vršil v Milanu proti Marinettiju radi „oltraggio al pudore“, katerega je zagrešil s svojim romanom „Mafarka il futurista“. Kot veščak je fungiral znani romanopisec Capuana, zagovorniki pa so bili Brusorio, Cappa, Barzilai in Sarfatti, tudi sama znana imena. Marinetti je bil oproščen, a italijanska justica se je v tej pravdi imejtno blamirala.

Brošura „Ubijmo lunin svit!“, tudi grandiozna koncepcija futuristične poezije, je naperjena proti ženski, ki ovira moža v njegovem stremljenju po popolni duševni prostosti.

Zadnje delo njegovo, „Bitka pri Tripolisu“, nam kaže sicer isto potenco pesniškega duha, je mogočno pisana, a motiv nam je manj simpatičen. Vemo, da so futuristi navdušeni za narodnost in za militarizem, in navajajo nam tudi vzroke zato; kljub temu pa se nam zdi čisto odveč, da se je poleg plačanih žurnalistov tudi Marinetti oprijel te nesrečne vojske, ki ni, kar se tiče raznih malenkosti in slabosti, nič boljša od vsakega drugega podobnega političnega podjetja. Italijani nimajo veliko smisla za smešnost; od tod njih slepo navdušenje. — Drugače pa je knjiga zanimiva, že radi tega, ker je pesnik vse to sam doživel. Z bojišča se je povrnil zato, da je prisostvoval otvoritvi razstave futurističnih slikarjev Boccioni, Carrà, Bussolo, Balla in Severini v Parizu, galerija Bernheim-Jeune. (Od 5—24 febr. 1912).
A. A. B.

Socialno politični.

(Konec).

Poizvedbe so se vršile v pokrajinah najraznovrstnejšega gospodarskega lica, tako da bi bile zasežene vse panoge otroškega dela. V ta namen je delovno statistični urad izbral 97 celih sodnih okrajev, 138 celih mest, 621 drugih občin, 8 mestnih okrajev, 22 sel, 1 dvor in 49 šolskih okrožij. To je obsegalo 15—20% prebivalstva posameznih dežel in torej tudi otrok.

Del. stat. urad je prejel 289.473 izpolnjenih vprašalnih pol. Slovenskih 28.746, laških 5.572, hrvatskih 3.507. Obdelal je pa 159.181 vprašalnih pol.

Za vso Avstrijo velja, da ima dobro $\frac{1}{3}$ delovnih otrok (34,8%). Dečki delajo bolj pogosto nego dekleta. To delo nima morda pedagoškega smisla in namena, ampak je izvrševano prav kot poklic, ki

se opravlja iz gospodarskih nagibov. Zlasti visoke številke so na Štajerskem (45·7%), Koroškem (52·9), Kranjskem (48·0%); relativno najnižja je v Istri (23·2%).

Vobče se da konstatirati, da je otroško delo bolj razširjeno po deželi, nego po mestih. Po deželi je otroško delo navadno poljedelsko.

Cim višjo starost doseže otrok, tem bolj navadno je, da mora delati. Izmed 6—8 letnih otrok je zaposlenih 17·8%; izmed 9—10 letnih 35·6%; izmed 11—12 letnih 49·7% in izmed 13—14 letnih celo 52·3%.

Če je otrok zakonskega ali nezakonskega rojstva ali če je sirota brez starišev ali polsirota, — tudi to se nalančno pozna pri pogostosti otroškega dela. Zakonskim otrokom je le poredkoma treba delati, zlasti če jim stariši žive. Tembolj zgodaj in tembolj pogosto pa mora opravljati dela nezakonski otrok ali sirota.

Publikacija je razdelila otroško delo na 7 kategorij: domače gospodarstvo in gospodinjstvo, poljedelstvo, industrija, gostilničarska in krčmarska obrt, trgovina in promet, raznašalstvo in druga opravila.

Poizvedbe so dognale, da $\frac{2}{3}$ otrok opravlja poljedelsko delo, dobra $\frac{1}{2}$ domače in $\frac{1}{4}$ industrialno.

Knjiga nato opisuje posamezne vrste zaposlenosti otrok in riše delo, ki ga deca izvršuje v gospodarstvu in gospodinjstvu doma (čiščenje in snaženje stanovanja in hiše, pestovanje in varovanje otrok, kuhinjska opravila, donašanje kurjave, vode, snaženje obleke, šivanje, ročna dela, nakupovanje, donašanje obedov in zajtrkov na delo itd.); v poljedelstvu in gozdarstvu, lovu in ribištvu (paša, krmljenje, mlekarstvo, dela na polju in travnikih, ob košnji, setvi in žetvi in mlačvi, spravljanje pridelkov, vrtnarstvo, cvetličarstvo, sadjereja, trtoreja); v industriji (pri prvotni produkciji, v kamnolomih, peščenih in gramoznih jamah, opekarnah, lončarijah, v steklarstvu, pri kovaštvu (žrebljar-

stvu!), pilarstvu, kotlarstvu, ključavničarstvu, kleparstvu, pločevinarstvu, pri izdelovanju instrumentov, kolarstvu, urarstvu, pri lesni industriji (suha roba!), mizarstvu, pletarstvu, slamninarstvu, sedlarstvu, v tekstilni stroki, konfekciji, v industriji s papirjem, z živili, s kemikalijami, v stavbeni obrti, v grafični obrti itd.); v krčmarski in gostilničarski obrti, trgovini in prometu in pri raznašanju.

Največ otrok je zaposlenih v tekstilni industriji.

Tej publikaciji bo sledil še en zvezek, v katerem se bo osobito obravnavala dnevna delovna doba in ponočno delo otrok; govorilo se bo o pogojih vdinjanja in mezdnih razmerah ter razpravljalo o vplivu, ki ga ima delo na telesni in duševni in ravni razvitek otroka.

Cena knjige, ki ima XLI+75 strani, 2 K; založnik je Alfred Hölder na Dunaju.

Dr. D.

Strokovni pregled.

Glasilo avstrijske strokovne komisije „die Gewerkschaft“ št. 2. z dne 26. jan. 1912 prinaša poročilo strokovne komisije z a l. 1911. Pisano je samozavestno. Vzklika uvodoma: naprej gremo, naprej, od 54 zvez jih zaznamuje 47 napredek, le 7 zvez je izgubilo članov. 47 zvez izkazuje 26.500 novih članov. Če se odšteje izguba pri 7 zvezah, ostane efektivno 18.000 članov na novo pridobljenih. Centralne zveze imajo tedaj konec l. 1911 — 420.000 članov. — Državna stokovna komisija avstrijska je imela v l. 1911 — 23 rednih in 10 izvanrednih sej, na katerih se je razpravljalo o 2760 tuzemskih in o 350 inozemskih dopisih. V 85 slučajih je komisija poslala svoje zastopnike k sejam zvez. Komisija je imela 156.236 K 30 vin. dohodkov, 140.628 K 70 v izdatkov. — Račun Zvez, ki so priklopljene komisiji, objavimo enkrat prihodnjič.

Ena najznamenitejših organizacij je Zveza kovinarjev av-

strijskih, ki je imela v l. 1911 dohodkov:

na članskih prispevkih 1,122.000 K
na obrestih naloženega
kapitala 65.000 „
skupaj . . . 1,187.000 K

Čisto premoženje Zveze je znašalo 31. dec. 1911 — okroglo 1,084,000 kron. Izdaja štiri časopise, v nemškem jeziku (50.400 izv.), v češkem (6.000 izv.), v poljskem (2000 izv.), v italijanskem (2000 izv.). Slovenski člani dobivajo „Zarjo“.

Zveza lesnih delavcev je imela l. 1911 ca. 900.000 K dohodkov, ca. 815.000 K izdatkov. Le podpor je izplačala ca. 450.000 K.

Zveza zidarjev avstrijskih je imela v l. 1911 ca. 360.000 K dohodkov, ca. 263.000 K izdatkov. Članov 28.000.

Franc Silberer — mrtev. 6. jan. se je po časopisih razširila vest, da je izginil v snegu nekje pri Zellu ob jezeru (Zell am See) znameniti delavec na strokovnem polju držav. posl. Silberer. Franc Silberer je bil organiziran pek ter član državne strokovne komisije avstrijske.

Izprtija 10.000 kovinarjev v Pragi in okolici. Fabrikantje v okolici Prage so hoteli kovinarjem vsiliti nov delavski red, ki bi naj poslabšal vse dosedanje posestno stanje. Delavci so ga odklonili, narkar je bil odgovor: izprtija. Nov dokument: komu koristi separatizem v organizaciji.

Priklopitev občinskih delavcev, ki so ustanovili osrednjo zvezo, v državno komisijo avstrijsko, je izvršena. Dunajski obč. uslužbenci so javno vstopili v soc. dem. organizacijo — komaj leto dni po Luegerjevi smrti!

Ant. Kristan.

Zadružni.

Leta 1873. je rojen zadružni zakon, na katerem sloni vse naše zadružništvo. Zadnja leta so se pa porajali v zakonodajnih za-

stopih glasovi, naj se ta zakon „reformira“. In res, konec l. 1911 smo dobili obširno knjigo: načrt novega zadružnega zakona. Kaj hoče načrt? Poslabšati dosedanje. Omejiti hoče snovanje, razvijanje in sploh obstoj zadrug, glavno — delavskih, kakor so konsumne in produktivne. N. pr. po novem naj se $\frac{1}{10}$ deleža takoj pri vstopu plača! Če bi se (po novem) hotelo v krajih z 20.000 prebivalcev ustanoviti konsumno društvo, moralo bi biti pri ustanovitvi 50 članov, v večjih krajih kar 200 članov, drugače sme priti oblast in narediti križ čez vse! Tistih 28 ročdelskih pionirjev bi ne smelo nikoli začeti s svojo prodajalno — če bi bil ta novi avstrijski načrt takrat zakon na Angleškem! Po novem bi ne smela konsumna društva imeti nikakih filijalk, za ves Dunaj eno samo štacuno!! Nečlanom ničesar prodajati, drugače diktira načrt globe od 5 do 200 kron. Hranilnih vlog konsumna društva ne bi smela sprejemati. Načrt prepoveduje. Za produktivne zadruge predpisuje načrt, da morajo vsi člani imeti — vsak zase obrtni list! Naperjeno proti „delavskim pekarijam“. Po načrtu bi morali biti vsi člani zadruge „Delavski Dom“ v Trbovljah, ali „International“ v Trstu — gostilničarji, vsak s svojo koncesijo, če bi zadruga hotela oddajati gostom jedi in pijače..

Proti takemu „načrtu“ novega zadr. zakona je seve nastopila takoj vsa zavedna javnost. „Zveza avstrijskih konsumnih društev“ je sklicala na 10. dec. 1911. na Dunaj izredni občni zbor, kjer je ravnatelj Velenakupne družbe avstr. kons. društev dr. B. Karpeles poročal o tem famoznem načrtu. Po obširni debati, koje se je udeležil tudi pisec teh vrstic, je zbor sprejel soglasno resolucijo, ki strogo obsoja načrt in njegove zdravemu razvoju zadružništva nasprotujoče tendence. —

Za l. 1910. je osrednja zveza nemških konsumnih društev v Hamburgu pravkar izdala letno poročilo,

ki pripoveduje, da je bilo v zvezi 1143 konz. društev z 1,181.360 članov s skupnim prometom 432,866.402 mark. Za 65,687.700 mark blaga pa so ta društva izdelala v lastni produkciji. — Nemška velenakupna družba v Hamburgu je imela l. 1910. blagovnega prometa 88,669.649 mark, čistega dobička pa 1,015.757 mark. —

Kriza. Po konkurzu Glavne posojilnice in Agro-merkurja sta prišli v konkurz „Produktivna zadruga ljubljanskih mizarjev“, (ki se je pav dveh mesecih rešila konkurza in deluje zopet s polno paro) in „Zadruga pivovarna v Lescah“, v likvidacijo pa (poleg drugih) Konsumne zadruge N. D. O. v Trstu, „Združeni čevljarji v Ljubljani“, „Uradniško gospodarsko društvo v Ljubljani“. Vzrok: pomanjkanje denarja, kredita in razumnega vodstva.

Anton Kristan.

„Zadružni koledar za l. 1912“. Izdal in uredil Anton Kristan. Cena 50 vin. Ljubljana 1912.

Pod tem naslovom je izšla lična brošurica s sledečo vsebino: Svoji k svojim, Konsumentje skupaj, Konkurenca, Socialisti proti draginji, Karteli, Po konzumentih. — Zadružni koledar so zastonj med člane razdelila konsumna društva v Hrastniku, v Idriji in v Ljubljani z namenom, da dajo poučno čtivo. Prav je tako, ker je „Zadružni koledar“ res lep.

— Ž. —

Načrti in predlogi.

Zakaj bi bila potrebna res ljudska književna družba? Na moj predlog v 1. št. letošnjih „Naših Zapiskov“ se je zadril „Slovenec“ po svoje, češ, glejte jih, kako rujejo proti Mohorjevi družbi. Prijatelj Jaka Škrbic pa je mnenja, naj se to „Matici“ prepusti. Zakaj sem tudi temu nasproten? „Matica“ naj bo znanstveno torišče; dobre lepo-

slovne knjige pa naj bi izdajala ta družba. Zadnja leta je izšlo vse polno „šunda“ po Slovenskem. Od „Opatovega praporščaka“ tja do „Papeževih otrok“. Nikjer pa ni sistematične vzgoje v leposlovnem čtivu. Da naši ljudje veliko leposlovja bero, je jasno, ker toliko novih knjig vsako leto izide. Sistematičnega, dobrega je pa malo. Zbrana družba z izbranim čitateljskim krogom — s svojimi člani — pa bi bila v tem pogledu velike vzgojne važnosti. 1000 članov bil bi že pogoj za obstoj take kulturne družbe. Koliko krasnega, dobrega čtiva bi se na lahek način izdalo. Samo leposlovje, nič drugega. Delo je namreč treba razdeliti. Znanstvena družba ni za leposlovje, in obratno. Da Mohorjeva ni za nobeno teh dveh, o tem ni dvoma. Torej: leposlovno čtivo je pionir prosvete. Dolžnost naprednih ljudi je skrbeti za dobro leposlovje. **Altrochè — kulturna ljudska družba!**

—st.—

Feljtoni naših slovenskih dnevnikov aspirirajo večinoma na instinkte najširših mas. „Slov. Narod“, ki je bil svoj čas ponosen na svoj feljton — prinaša „Strahovalce dveh kron“ — „Prava in neprava ljubezen“ — dolgovezne in neokusne „izvirne“ romane raznih Blažov Pohlinov... „Edinost“ je srečna, če ji kdo kaj posloveni iz hrvatskega, kakor bi to bilo potreba za nas. „Jutro“ je s svojim rojstvom že jelo prinašati šundromane. „Nostradamus“ — „Most vzdihljajev“ — „Beneška ljubimca“, sami atentati na razsodnost čitateljev. Da je „Dan“ začel istotako, se razume. „Hiša Saint Paul“ — tako nekako se zove — neka francoska reč, ki jo prožajo ti najnovejši časnikarji svoji publiki. Celo s plakati so v Ljubljani in okolici vabili na naročanje „Dneva“ baš z ozirom na ta — šundroman. Kako visoko stoji napram vsem tem dnevnikom glasilo delavcev slovenskih, dnevnik „Zarja“! Odkar izhaja, bil je njen feljton znamenit. Začelo se je z le-

pim svetovnim romanom Maksima Gorkega „Maži“, nadaljevalo s povestmi Ant. Čehova in Arcibaševa, sedaj pa čitamo Zolov „Rim“. — Feljton naj bo nekaj najboljšega med dobrim, ne pa narobe.

—st.—

Razno.

Levstikov spis „Objektivna kritika“.

Grafenauer piše v svoji „Zgodovini slovenskega slovstva“ (II. 319) sledeče: „... tudi spis „Objektivna kritika“, ki je izšel l. 1868 v „Slovenskem Narodu“ je morda še iz tega časa“, to se pravi iz leta 1859—1860 iz dobe „Napak“ in prvega Levstikovega literarnega boja. Isto misli Žigon (ČZN IV. 130), na katerega se Grafenauer sklicuje. A ni težko dokazati, da je napisal Levstik „Objektivno kritiko“ šele leta 1868., torej v istem letu, kadar je tudi izšla v „Slov. Narodu“.

1868. l. je objavil Stritar v „Glasniku“ kritiko o Koseskem, na to so prinesle „Novice“ (15. apr. str. 172—173) Čigaletov dopis, iz katerega navajam sledeča mesta:

„Naj vam razodenem, drage „Novice“ kako me je v srce zabolelo in kako sem se začudil „Glasniku“, beroč v njem Stritarjev zarobljen (Pod črto Čigaletova opomba: Vide: „bobova slama“; „jajce je mehko kuhano“; „pohlevnost Koseskega vzeta za protest zoper dajano mu ime pesnika“ itd.) nalet na zasluženno slavo našega Koseskega... drzno je, pravim, in predržno odrekati mu božjega pesništva dar! In če Stritar našega pesnika po eni strani vendar le primerja s Klopstockom in Vossom, vprašal bi ga: so li kdaj Nemci ta svoja imenitna rojaka venčali z bobovico? Nič manj napačno ni, kar Stritar zaničljivo govori o izvirnih delih Koseskega, da se namreč „prebero v času, kar ga je treba, da se jajce v mehko skuha“... Zamerivši Stritarju nedostojne besede o Koseskem pa ne bom jaz

niti bode kdo drug njemu odrekal spretnega peresa... piše naj (sc. Stritar) če ga mika, tudi kritiko, al temeljito, pa pravično in nosečo pečat blagodušja in plemenitosti na sebi!“

To piše Cigale. S tem naj se primerja sledeče odlomke iz Levstikove „Objektivne kritike“. (Levstikovi zbrani spisi V. 54—64):

„Te važne besede je izrekel zdrav, odkrit, pošten in krepak značaj; izrekel jih je Lessing, kteremu se vendar zdaj več ne očita, da je bil zarobljen, — dasitudi se mi zdi, da je človeku bolje biti zarobljenemu, nego nezarobljenemu, ali beseda zarobljen danes med nami nikogar več z belim kruhom ne pita, ampak ž njo se pita vsak, kdor na pr. o tem ali onem pesniku govori, pa je tako nesramo predrzen, da se ne ogiblje „bobove slame“ ali „v mehko kuhanih jajc“ itd., akoravno je vse to po božjih in človeških postavah nedolžna stvar... (Zbr. sp. V. 54)... katerim (sc. Slovencem) grenke znojne kaplje na čelu zbirajo tu nedolžni klicaji, tam še nedolžnejša bobova slama... (Zbr. sp. V. 55—56)... ker je človeku toliko nečimernosti navadno že prirojene, da on tudi v samem neosobnem grajanju svojega dela, posebno če ima to grajanje malo dovtipne „bobove slame“ ali kaj popra in soli na „jajcih v mehko kuhanih“, nahaja osobno žaljenje... (Zbr. sp. V. 59).“

Iz tega je razvidno, da so bili citirani odlomki „Objektivne kritike“ napisani po 15. aprilu 1868., ker se nanašajo na Čigaletov spis in je le-ta izšel v Novicah 15. apr.

Dalje piše Levstik v „Objektivni kritiki“ sledeče: „...kedar mine 100 in še nekaj let, ter nas denasnjih ljudi ne bode nobenega več na tem grešnem svetu, morda tudi „Novic“, „Glasnika“, „Danice“, „Primorca“, „Slovenskega Naroda“ in „Gospodarja“, celó „Domovine“ morda ne... (Zbr. sp. V. 56).“

Izmed teh listov, katere Levstik našteva so pa nekateri pričeli iz-

hajati šele leta 1867. List z naslovom „Primorec“ je začel izhajati leta 1867., (Simonič: Slovenska bibliografija I. 244) „Slov. Narod“ 2. aprila 1868., (l. c. 339) „Gospodar“ („Slovenski Gospodar“ l. c. 135) pa leta 1867. (Na list „Umni gospodar“ 1863—1865 menda ne misli Levstik.) „Domovina“ istotako leta 1867. (l. c. 89).

Levstik omenja v „Objektivni kritiki“ tudi „parlamentarni jezik“.

„...utegne (sc. moder potomec) priti do smešnega „parlamentarnega jezika, o katerem se je pred nekoliko leti tako resno govorilo, celó tako resno pisalo, čeravno nihče prav na tanko ni vedel, kakšna zver je ta jezik“.... (Zbr. sp. V. 56).

O „parlamentarnem jeziku“ so „Novice“ prvič pisale šele leta 1861. (gl. Bleiweisov Zbornik str. 64 n.), a Levstik tu že pravi: „pred nekoliko leti“.

Končno se ne sme prezreti, da govori Levstik v „Objektivni kritiki“ tudi o politiki — nasprotno ne nahajamo v spisih iz dobe „Napak“ še nikakršnih pomenkov o politiki. Polemika v dobi „Napak“ je bila zgolj literarna-jezikovna, politično je Levstik nastopil šele 1863. l. v „Napreju“, posebno pa leta 1868 v „Slov. Narodu“.

„...ktere (sc. kritike) se 10krat bolj bojimo nego 100 Beustov...“ (Zbr. sp. V. 61).

Beust je nastopil l. 1867. (Bleiw. Zbr. 182). „...Ako bi kak časopis presojal početje naših državnih poslancev, ker so glasovali za dualizem...“ „...ali če se pretehta, da je to glasovanje pritrđilo, naj se avstrijski Slovani magjarijo in nemčijo, treba je priznati, da bi boljše bilo, ako bi tega glasovanja na Slovenskem vsaj ne bili zvedeli...“ (Zbr. sp. V. 61).

Glasovanje, o katerem Levstik tu govori, se je vršilo tudi šele leta 1867. (Bleiw. 76. 184) itd.

V. M—i.

„Odgovori.“

Gradivo za zgodovino znanstva na Slovenskem. (tz arhiva slovenskega znanstvenega lista.) Zbral V. M—i. — Velece-njeni gospod urednik! Sigurno se bode te začudili, da dobite od mene znanstven spis: Naj Vam stvar razložim: odkar čitam „Edo“, čutim v sebi zmožnost in veselje postati slovenski znanstvenik. Ker sem pa šibak značaj, ki potrebuje zmiraj opore drugih, sem sklenil, da se bom vsaj v prvih znanstvenih spisih, katere Vam pošljem, naslanjal na vzore — v tem slučaju na one, katere mi nudi „Eda“, dvomesečnik za znanost in kulturo“. Gospodje znanstveniki, ki so mi bili za vzor, mi gotovo ne bodejo zamerili, češ, „da jih preveč kopiram“; upam, da me tudi slovensko znanstveno občinstvo ne bo preostro sodilo. A dovolj besedi, gospod urednik! Evo Vam moj prvi znanstveni spis z naslovom:

Zimski dnevi na Dunaju.

Težko se najde kje večji kontrast, ko je oni, ki ga opaža potnik na kranjsko-štajerski in štajersko-nižje-avstrijski meji.

Zima na Dunaju. Jutro je me-gleno, kožuh nas ne ubrani ledenega vetra, tla izpahujejo neko mrzlo vlažnost. Pred kolodvorom primitivni izvoščeki. Dolga je vožna v prvi okraj. Ivje se prijemlje brk, vse je belo, konjska dlaka, izvošček, potnik in znanstvenik. Kako ostro brije ta ledeni severni veter, in vendar se je radost voziti v teh vozovih po trdo zmrzlem snegu. Povsem odrevenel se skobacam iz avtomobila, in v topli gostilniški sobi se pri žuborenju natakarič vrnejo to-plota in življenjski duhovi.

Ustavna Avstrija! Dunaj! Kako malo se je izpremenil Dunaj tekóm onih burnih let, ki so sledili borbi za ustavo! Ulice so skoraj iste, izvoščeki isti, zdi se človeku, da teče vse po starem tiru. Kako malo izpreminja pravzaprav tako važno dejstvo, kakršno je začetek ustavne

borbe, zunanje življenje in morebiti tudi ljudi! Zdi se, da so to isti ljudje, isti študentje in študentke, isti pilharji, kakršni so bili prej. Tudi knjižnice so ostale, kakršne so bile pred leti. „Universitetna biblioteka“ ob „Ringu“, prostorna in praktična, opoldan polna študentek, polna tihega vrvenja in neumorne težnje po izobrazbi in znanju. Do devete predpoldne ni skoraj nikogar v širni dvorani. Knjižnica v „Dvoru“ ima še vedno isti patriarhalni, rekkel bi, biedermajerski značaj. Vsi stoli zasedeni; študentka ob študentki, dijak pri dijaku. Koliko zanimivih tipov: ti dolgolasi dijaki v ponošenih oblekah, te študentke v zanemarjenih toaletah, s kritičnim ščipalnikom na nosu. In povsod to mrzlično hlastanje po znanju in izobrazbi. Ti ženski obrazi navadno niso klasično lepi, toda tu pa tam se vendar pojavlja kaka čedna postava; in vsi ti mladi obrazi se sklanjajo nad knjigami in mnogokrat se vidi le krona bujnih slamnato rumenih las.

Najljubše so mi bile ure, ki sem jih preživel v stanovanju M. Pospišila, ki sprejema menda vsak torek predpoldnem. Pri njem se je zbiral vsak teden prav dinstingviran krog dunajskih žnidarskih delavcev. M. Pospišil uživa na Dunaju in zunaj njega izredno velik ugled. Njegove obleke so izraz krepke žnidarske individualnosti. Njegova dela so žnidarsko-zgodovinskega, modno-novejšega in zanimivega značaja. Dolga leta je živel izven Dunaja, v Parizu je osnoval žnidarsko šolo nekoliko let prej, preden je padel v modi londonski okus. Bil je eden onih mož, ki so zavestno in odločno pripravljali padeč londonskega režima. Dasi je eden izmed najbolj kozmopolitično izobraženih žnidarjev, vendar je vsa njegova oseba čisto češko-dunajska. Ta odkritosrčna jovialnost, ta širokopoteznost v vsaki stvari, ta univerzalnost ne more biti lastna žnidarju po nemškem

vzorcu, ampak edinole čistokrvnemu Čehu. M. Pospišil pa nima na sebi prav nič žnidarskega. Oči so mu tako sveže, kakor da bi se nikdar ne bile utrudile s šivanjem.... Sploh se opaža skoro pri vseh dunajsko-čeških žnidarjih neka svežost, neka prirodna nadarjenost, polna duha in srčnosti, ki se najde pri Nemcih tako redko.... V tem krogu se je mnogokrat razpravljalo tudi v dunajskih notranjih razmerah. Komentirale so se Luegerjeve neustavnosti, ki so bili Nedunajčanu težko umljive.... V tem krogu Pospišila in Bogomila Vokurke je bilo tudi več umevanja za čevljarске probleme....

Po večkrat je treba iz knjižnice v prosto prirodo, saj sneg tako lepo blešči in vabi k vožnji z „einšpenerjem“. Kako prijetno se je voziti preko Donave, pokrite z ledom! Voz drči kakor strela, sveži severni veter se zaganja z Donave v nas. Pa tam zunaj na otokih je še mnogo lepše. S prijateljem Pospišilom, češkim žnidarjem, sva si najela od nekega Žana konja in voz in sva sama odrinila na otoke. Tam v tej začarani snežni pokrajini se nama je pa zgodila nesreča. Konj je prevrnil voz, kobacala sva se po snegu, in konj je urnih krač (živio Koseski!) odrinil proti mestu. Žnidar P. ne bodi len, je skočil na noge, dokler ni konja ujel. A tej dirki sem se moral smejati prav iz srca....

Dokler vlada v dunajski družbi toliko indolence glede avstrijskih Slovanov, nima ona nikake pravice, te poslednje tirati v situacije, ki so jim pogubne. Spoznavajte nas, proučujte naše narodno bistvo, pogoje naše eksistence in potem sodite.... Ko stopimo preko kranjsko-štajerske, štajersko-nižje-avstrijske meje, se nam zdi, da je daleč za nami vse to, kar je tam na slovenskem jugu in meja je podobna silnemu zidu.

(Dalje nikar več.)

ALOJZIJ GRADNIK:

OLJKE.

(IZ CIKLA »MOTIVI IZ BRD«.)

Le redka vrsta oljk še v vinograda
je bregu, a še ta počasi vmira.
Le ker jih trta videla ni rada,
zaklala jih je kmetova sekira.

Le redka oljka še . . . slabotna, mlada . . .
tresoča in boječa se ozira,
okoli, ko za sestro sestra pada . . .
In vendar — ko se smrtna toča zbira

in žvižgajoča gola stebela pušča,
žrtvuje na ognjišči zadnje veje,
da prizanese Bog drhteči trti . . .

In vendar — ko nevabljena prismeje
se kmetu-bojazljivcu ura smrti,
s poslednjim oljem vse mu, vse odpušča.

